

HUMANETTEN

Om HumaNetten
Tidigare nummer

NUMMER 23
Våren 2009

HumaNetten utges av Institutionen för humaniora, Växjö universitet.

ISSN: 1403-2279

INNEHÅLL:

Ulf Carlsson, H.-K. Rönblom – mellan realism och parodi

Debatt: ”Kampen om historien”

Gunlög Fur, Inledning

Emeile Wellfelt, Vetenskap och tro – två halvor av samma hjärna?

Åsa Olovsson, Medel för nationsbyggande

Fredrik Blomqvist, Den lilla ondskan och det kommunistiska arvet

Alexander Steinvall, Folkmord – glömmas eller åminnas?

Olov Wenell, Förnekelsens grund

Petronella Björn, ”Det måste väl vara bättre att granska sin historia än att måla över den?”

Ida Al Fakir, Vems röst?

Aktuellt

Nytt i institutionens skriftserier

Observera att författarnamn, artikelrubriker, hänvisningar etc. också är **klickbara länkar!**

H.-K. Rönblom – mellan realism och parodi

Ulf Carlsson

När tidningsmannen Hans-Kristian Rönblom publicerade sin första deckare, *Död bland de döda*, 1954, var han redan 53 år gammal. Bakom sig hade han en doktorsavhandling i statsvetenskap och en rad uppdrag på liberala tidningar, senast på *Aftonbladet* där han vid denna tid var politisk redaktör. Hans debutroman bemöttes genomgående med lovord av kritikerna, inte minst för dess stilistiska värden.¹ Rönblom skulle hinna med ytterligare nio kriminalromaner före sin död 1965: *Höstvind och djupa vatten*, 1955, *Skratta, Pajazzo*, 1956, *Döden i grytan*, 1957, *Tala om rep*, 1958, *Senatorn kommer tillbaka*, 1959, *Krans åt den sköna*, 1960, *Död men obegråten*, 1961, *Bok över obefintliga*, 1962, och *Mannen som höll sig undan*, 1964. Min artikel berör samtliga dessa böcker men uppmärksammar främst *Skratta, Pajazzo*, där den spänning mellan realism och parodi jag ser som kännetecknande för Rönbloms hela författarskap är särskilt accentuerad.

Pusseldeckaren är fortfarande det helt dominerande mönstret i efterkrigstidens svenska kriminalroman. Samtidigt modifieras modellen i dess renodlade skick av de ledande företrädarna, hos Stieg Trenter genom att den komplicerade gåtan kombineras med stämningsrik storstadsskildring, hos Maria Lang genom att genrens tidigare ointresse för psykologi vänds till freudianskt färgade inblickar i brottslingens själsliv, hos Vic Suneson genom en inspiration från amerikansk *film noir* och den framväxande polisromanen.

I ett internationellt perspektiv blir förnyelsen än tydligare. Redan under mellankrigstiden utvecklades i USA den hårdkokta deckaren med Raymond Chandler som stilbildare. Dess samhällskritik och frekventa våldsinslag kontrasterade starkt mot pusseldeckarens snäva sociala horisont och skygghet för allt som kunde uppröra läsaren. Georges Simenon skildrade via sin kommissarie Maigret en polisiär vardaglighet där rutinarbete och kunskap om människor och miljöer spelade större roll än utredarens genialitet. Efter kriget framträder sedan en rad författare som på olika vis exemplifierar den trend Julian Symons har beskrivit som ”förändringen mot en realistisk eller t.o.m. brutal roman om verklig kriminalitet, romanen som använder brottstemat som en metod att undersöka och beskriva människans psykologi”.²

Också H.-K. Rönbloms deckare kan uppfattas i ljuset av Symons analys av tilltagande realism, i detta fall med tonvikt på samhällsbilden. Romanerna har betecknats dels som ”ett slags sociologiskt studium och dokumenterande av ett Sverige i förvandling under 50-talet”, dels som att de ”arbetar vidare på den inventering av det svenska samhället som tiotalisterna inledde några decennier tidigare”.³ Citaten signalerar en närhet till realismen som litterär tradition och det intresse för bred samhällsskildring som återfinns hos tidigare svenska författare som t.ex. Hjalmar Bergman och Birger Sjöberg. Samtidigt är ”realism” ett mångtydigt och problematiskt begrepp, som inte minst kriminalromanens teoretiker har undvikit. En del av min artikel diskuterar dessa frågor och i vilka avseenden Rönbloms romaner kan beskrivas som realistiska.

1 Lars Wendelius, *Deckarförfattaren H.-K. Rönblom. En profilteckning*, Uppsala universitet 1995, s. 14f.

2 Julian Symons, *Lilla mordboken. Från detektivhistoria till kriminalroman – en historik (Bloody Murder, 1972)*, övers. Sune Karlsson, Berghs förlag 1979, s. 185. Symons framhäver bl.a. Patricia Highsmith, John Bingham, Ross Macdonald och Friedrich Dürrenmatt. Han skrev dessutom själv flera romaner med en tydlig ambition att skildra samtida verklighet.

3 Karl Arne Blom, ”Appendix” i Symons, *Lilla mordboken*, s. 314; Wendelius, *Deckarförfattaren H.-K. Rönblom*, s. 20.

Mot strävan att förena pusseldeckaren med en skildring av det samtida Sverige står emellertid hos Rönblom en tendens till parodi av genren. Ett andra avsnitt av artikeln behandlar sådana inslag, som dessutom ofta får en metafiktionsell karaktär och kastar ett ironiskt ljus över den egna framställningen. Avsnittet beskriver också Rönbloms relation till Dorothy L. Sayers, den föregångare som uppenbart varit den viktigaste inspirationen för honom och som likaledes försåg sina romaner med parodi av lekfull eller ambivalent art. Jag diskuterar här även om författare som Sayers och Rönblom kan sägas sikta mot en höglitterär nivå, en fråga som återkommit i teoretiska texter kring genren.

Artikeln avslutas sedan med ett avsnitt kring de ideologiska spänningar jag tycker mig se i Rönbloms romaner. Tilltron till den enskildes beslutsamhet och rättvisekänsla bryts där emot determinism, en upplevelse av att människan i själva verket är ofri och styrd av de starkare krafter som ryms framförallt i samhällets prägling.

Två tidigare studier måste framhållas. Lars Wendelius' *Deckarförfattaren H.-K. Rönblom. En profiltäckning* från 1995 behandlar en rad viktiga aspekter, inte minst hur Rönblom hanterar mordgåtan som centralt motiv. Wendelius' arbete har lagt grunden till all efterföljande forskning i ämnet. Sara Kärrholms *Konsten att lägga pussel. Deckaren och besvärjandet av ondskan i folkhemmet*, 2005, innehåller bl.a. en analys av *Senatorn kommer tillbaka*, där Kärrholm menar att Rönblom genom sin motbild av idyll, familj och kollektiv förebådade den samhällskritiska kriminalroman som skulle slå igenom i Sverige med Sjöwall-Wahlöö på 60-talet.

1

Skratta, Pajazzo berättar om hur ägarna av Komosse glasbruk, de tre syskonen Lesser, samlas för att avgöra brukets framtid. Direktören, Mackenzie Lesser, vill inför växande ekonomiska svårigheter inrikta tillverkningen mot enkelt bruksglas och dessutom sälja familjens stora bruksvilla till staten och dess vård av ungdomsbrottslingar. Systemen, officersänkan Margaret, motsätter sig planerna, främst av pietet mot föräldrarna, brukets grundare. Den yngre brodern, operasångaren Augustin, ställer sig också negativ då han upplever sig kränkt av att staten i förhandlingarna skall företrädas av byrådirektören Viran Albinsson, arbetardotter från orten och trettio år tidigare Augustins fästmö under en period.

Vid det första mötet mellan Viran och syskonen faller Augustin död ner sedan han avsjungit sitt gamla paradnummer, "Skratta, Pajazzo", och druckit ett glas sherry. Läkarna misstänker en allergisk chock, orsakad av den vitamininjektion han gett sig själv strax dessförinnan. Husets betjänt, den gamle Barrman, uppfattar sig emellertid som misstänkt eftersom han serverat sherryn. Han uppsöker därför Paul Kennet, läroverkslärare men också känd som framgångsrik amatördetektiv, vilken tillfälligt vistas i Komosse tillsammans med sin syster Susanne och som nu åtar sig att undersöka fallet.

Kennet träffar under historiens gång glasblåsaren Arklin, som verkar för att bruket istället skall satsa på exklusiv konstglastillverkning och som har skapat en mindre glasskulptur föreställande just Pajazzo. Han träffar också bruksbokhållaren Karolin, Augustins son utom äktenskapet, som hyst förhoppningar om att via en lagändring få sin arvsrätt efter fadern erkänd. Karolin närvarade i villan vid dödsfallet och så också hans något äldre fästmö, Mary, Barrmans systerdotter som arbetar där i köket. Genom Mary får Kennet veta att flaskan med Augustins vitaminlösning försvunnit.

Samtidigt med utredningen fortgår diskussionerna kring bruket, bl.a. vid Viran Albinssons möte med byborna som då visar sin rädsla för den planerade anstalten. Efterhand växer dock en

medvetenhet om att situationen är ohållbar. Företagets advokat, Ferenberg, anländer och hjälper fram en uppgörelse, som beseglas då de starkaste krafterna inom arbetarkollektivet uppvaktar Mackenzie med en morgontida blåskonsert på dennes födelsedag. Man enas om omläggningen till pressglas och bruksvillans försäljning mot att orten får pengar till en samlingslokal. Karolin garanteras den tjänst som bruksförvaltare han eftersträvat.

Kennet, som inte avbrutit sin egen undersökning trots ägarnas hotelser, kan till sist avslöja sanningen bakom Augustins död. Mary har preparerat dennes vitaminlösning med stoff som utlöst en delvis hemlighållen allergi mot hästar. Av fruktan för att bli övergiven av sin yngre och ståndsmäddaste fästman har hon mördat för att förekomma den förändring av arvslagen som Karolin inväntar och som skulle innebära hans sociala upphöjelse. Ironiskt nog visar sig Karolin ha missförstått och överskattat vad lagändringen skulle medföra för hans del.

Handlingen framskrider i ett relativt lågt tempo, utan de högdramatiska inslag som är vanliga hos t.ex. Trenter och Lang. Öppet våld förekommer egentligen bara i en av Rönbloms romaner, *Död men obegråten*, i ringa grad i ytterligare någon.⁴ Däremot används ofta s.k. cliffhangers som avslutning på kapitlen, men sådana visar sig antingen högst begränsade till sitt spänningsinnehåll eller kan t.o.m. följas av en ironisk antiklimax. Istället får framställningen liv genom kombinationen av en framträdande berättarstämma och en utpräglat scenisk framställning, där personerna konfronteras med varandra i komiska eller psykologiskt laddade möten, där nya entréer ger rörelse och omväxling, och där dialogen ofta innehåller dråpliga poänger. Romanens inledningskapitel ger prov på Rönbloms teknik. Det har titeln ”Prolog i lantlig butik” och kan sägas följa en gammal dramatisk konvention, att orientera publiken om utgångsläget via samtal mellan ett antal bifigurer, gärna tjänstefolk. Här skapas omedelbart en spänning, då betjänten Barrman stiger in i handelsboden och menigheten där avvaktar vad hans besök kan säga om tillståndet i bruksvillan och indirekt om glasbrukets framtid. Den förtegne Barrman tillmötesgår inte ortsbornas nyfikenhet, men däremot kommer varje inköp han gör att tolkas som ett tecken, så t.ex. då han begär två burkar soppsparris:

Det var något i hans ton som kom de andra att lystra. Till och med den åttaåriga flickan slutade upp att suga på sin karamell.

– Gud i höjden, sade packhusfrun, två burkar soppsparris! Det räcker till bra mycket soppa, det.

– En hade räckt till för direktörn och herr Karolin, sade kontoristen. Ni skall se att alla syskonen kommer hit till födelsedagskalaset. (s. 15f)

Scenen återges med diverse komiska iakttagelser – ”– Räckefårt, sade handlanden på sin flytande franska och svängde med armen” (s. 14) – och kompletteras med omfattande exkurs, där berättaren introducerar de olika figurerna, gärna med raska sammanfattningar av deras personlighetsdrag och ställning i samhället, men också beskriver ortens mentala klimat och den sociala hierarki som råder. När Barrman utträtt och lämnat de övriga åt spekulationer kring den stundande måltiden i villan, får istället brorsdottern Mary, även hon med insyn i

maktens boning, göra sin entré och som avslutning på kapitlet ge den gåtfulla upplysningen att en viktig gäst verkligen skall anlända och att det dessutom är fråga om en kvinna.

Berättaren är av det traditionella slag som brukar beskrivas som allvetande och som ogenerat ger insyn i olika figurers tankar och känslor, värderar deras egenskaper, tolkar kollektiva opi-

⁴ Jag avser Rönblom, *Senatorn kommer tillbaka*, Vingförlaget 1961, som innehåller ett slagsmål med rasistiska drivkrafter.

nioner och sammanfattar både historiska perioder och levnadsvillkoren för ett samhälle. Den kan t.o.m. tillåta sig generaliseringar av typen ”Som småväxta personer understundom är var herr Karolin benägen att topprida sin omgivning” (s. 47). Det är en berättare, som i hög grad kan synas som ett arv från 1800-talet och vars distans till skeendet skiljer sig från de samtida konkurrenternas: de subjektiva och emotionella röster som förmedlar handlingen hos Trenter och Lang, inlevelsen i oroliga och plågade själstillstånd hos Suneson. Samtidigt finns hos denne rönblomske berättare en förkärlek för mångtydig ironi, för komisk stilbrytning och för hänsyftningar på äldre litteratur som riktar uppmärksamheten mot språket som något mer än enbart ett instrument för stark illusionsverkan. Texten kompliceras på så sätt genom inslag som pekar bortom den tongivande realismen.

2

Studier av realismen betonar närmast obligatoriskt termens problematiska karaktär. Damian Grant menar t.ex. att beteckningen realism ”is a prodigy that most people feel they could do well without” och att den innebörd ordet gavs av dess programmatiska förespråkare under 1800-talet inte längre är teoretiskt hållbar.⁵ Pam Morris beskriver termen som ”slippery”, inte minst därför att den har både en vardagsspråklig och en estetisk användning.⁶ Lars-Olof Åhlberg understryker spänningen mellan å ena sidan den realism som fått ge namn åt en litterär epok, å den andra en ”tidlös” realism med enbart vissa drag gemensamma med den som lanserades i mitten av 1800-talet.⁷ Anders Pettersson, som bl.a. utreder hur termen har utnyttjats inom olika språkområden, sammanfattar att dess mångtydighet är ”irreducibel” och att olika realismbegrepp ändå bör bibehållas så länge de inte strider mot normalt språkbruk.⁸

Till dessa svårigheter som har att göra med vad man egentligen avser med realism – ett vardagligt verklighetssinne, en historiskt avgränsad konstriktion, eller mera generellt en strävan att avbilda t.ex. människans psykiska eller sociala verklighet – kommer ytterligare andra. Några teoretiker berör frågor av intresse för förhållandet mellan 1800-talsrealismen och den samtidigt framväxande kriminalberättelsen. Jerry Palmer framhäver inte någon sådan relation, då han ser kriminalromanens litterära ursprung i tre andra genrer, ”Heroic Romance”, ”Gothic” och ”Police Memoirs and Low-Life Literature”.⁹ Philippe Hamon menar att realismens diskurs ständigt skyndar att fylla varje informationsgap för läsaren och därför är helt främmande för intriger som innehåller spänning. Mot denna uppfattning som avgränsar realismen från all litteratur som skapar gåtor eller låter läsaren sväva i ovisshet, står Pam Morris som istället hävdar att det är typiskt för realismens roman att inledningsvis ställa frågor kring figurer och situationer och besvara dem först under läsningens gång.¹⁰

5 Damian Grant, *Realism*, Methuan 1970, s. 1, 74.

6 Pam Morris, *Realism*, Methuan 1970, s. 1, 74.

7 Lars-Olof Åhlberg, *Realismbegrepp i litteratur och konst. En idéhistorisk och konstfilosofisk studie*, Almqvist & Wiksell International 1988, s. 22.

8 Anders Pettersson, *Realism som terminologiskt problem. Några definitioner i modern litteraturvetenskap och deras giltighet*, Liber 1975, s. 153

9 Jerry Palmer, *Thrillers: Genesis and Structure of a Popular Genre*, Edward Arnold 1978.

10 Philippe Hamon, ”On the Major Features of Realist Discourse”, i *Realism*, ed. Lilian R. Furst, Longman 1995, s. 180f. Morris, *Realism*, s.11. Till en del handlar olikheterna om inhemska traditioner, där den engelska realism Morris diskuterar aldrig fick samma utpräglade karaktär som hos t.ex. Flaubert eller Zola. Till en del handlar de om att Hamon vill isolera och framhäva det djupast kännetecknande och särskiljande för perioden, medan Morris istället ser bredden och variationen i realismens repertoar.

Generellt kan sägas att ett antal författare som betecknats som realister, däribland Balzac och Dickens, i sin strävan efter verklighetsavbildning ändå gav utrymme för romantiska, melodramatiska och spänningsladdade inslag i sina texter. Dessa och flera andra utnyttjade också samtidens kriminalitet som ett framträdande motiv i romanerna. D.A. Miller har i sin *The Novel and the Police* analyserat de intrikata förbindelserna mellan detektivberättelse och realistisk roman, bl.a. med fokus på Wilkie Collins' *The Moonstone* och Dickens' *Bleak House*.¹¹

Sådana kriminalromanens teoretiker som Stephen Knight och Dennis Porter är mera intresserade av att bestämma den ideologiska hållning som kännetecknar genren och dess ledande företrädare än av förhållandet till litterära traditioner. "His apparent realist modernism conceals a conservative and elitist position", skriver t.ex. Knight om Raymond Chandler.¹² En estetisk beteckning som "realist modernism", diffus redan i sig, får här tjäna enbart som maskering för en förment mera djupgående ideologisk karaktär. Porter försöker i och för sig precisera några drag som infogar kriminalberättelsen i realismens tradition:

(...) mainstream detective fiction respects the conventions of the realist tradition. That is to say, it situates its actions in contemporary social reality, limits the types of crime and methods of detection to what passes for rationally plausible, and choses as its characters easily identifiable human or social types. Further, detective stories present themselves to their readers as substitute worlds or mirrors that reflect directly the reality beyond. All traces of their processes of production as texts are effaced in the interest of the illusion.¹³

Analysen siktar till att fånga en minsta gemensam nämnare för genren som helhet snarare än att diskutera hur realismens normer spelat en växlande roll under kriminalromanens historia. Betecknande är också att Porter visserligen lyfter fram inslag av realism hos sådana författare som Chandler och Simenon, men samtidigt framförallt inriktar sig på stilanalys. Så t.ex. hävdar Porter att den litterära realism som Chandler och dennes föregångare Dashiell Hammett exemplifierar handlar om "stylization" snarare än om att återge verkligheten på ett exaktare sätt än t.ex. Agatha Christie.¹⁴

Både Knight och Porter ter sig i varierande grad präglade av en poststrukturalistisk misstro mot språkets möjligheter till verklighetsrepresentation och en inriktning på realismen främst som retorisk teknik.¹⁵ Man kan mot en sådan syn ställa t.ex. Pam Morris' uppfattning om realism som "any writing that is based upon an implicit or explicit assumption that it is possible to communicate about a reality beyond the writing".¹⁶ Morris är på så sätt mera i linje med den beskrivning av realismen som man återfinner hos äldre teoretiker. Så har t.ex. Erich Auerbach betonat två avgörande kännetecken för den moderna realism som formades under 1800-talet: dels "verkliga vardagshändelser i ett lågt samhällsskikt", dels att dessa händelser är "djupt förankrade i en bestämd historisk-samtida epok".¹⁷ Raymond Williams talar om en inriktning mot "ordinary, contemporary, everyday reality" och ser som utmärkande för just 1800-talets realism

11 D. A. Miller, *The Novel and the Police*, University of California Press 1988.

12 Stephen Knight, *Form and Ideology in Crime Fiction*, McMillan 1980, s. 136

13 Dennis Porter, *The Pursuit of Crime. Art and Ideology in Detective Fiction*, Yale University Press 1981, s. 115.

14 Porter, *The Pursuit of Crime*, s. 131.

15 Knight hänvisar till framförallt Roland Barthes och Pierre Macherey i *Form and Ideology*, s. 4f; Porter till Roland Barthes i *The Pursuit of Crime*, s. 131.

16 Morris, *Realism*, s. 6.

17 Erich Auerbach, *Mimesis. Verklighetsframställningen i den västerländska litteraturen (Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur, 1946)*, övers. Ulrika Wallenström, Bonniers 1998, s. 513, 519, 545.

”a particular apprehension of a relation between individuals and society”.¹⁸ René Wellek framhäver ”the depiction of contemporary manners” och ”the interest of social typology”.¹⁹ Morris i sin tur menar att realismens inriktning mot ”historical particularity” är ett oeftergivligt krav.²⁰

Då jag i fortsättningen diskuterar realismen i H.-K. Rönbloms texter avser jag den uppfattning om begreppet som man kan utläsa i just dessa studier: vardagligheten, inriktningen mot samtiden och dess seder, viljan att studera individen i relation till samhället och infogad i ett historiskt perspektiv. Rönblom kan i hög grad beskrivas som en arvtagare till 1800-talsrealismen och dess förvaltare i svenskt tio- och tjugotal.

Så gott som genomgående dras Rönblom till det glanslöst ordinära. Han skärskådar livsvillkor och seder framförallt i de små samhällena eller medelstora städerna i modernitetens periferi eller bakvatten, miljöer som saknar både det hektiska storstadstempot hos Trenter och Suneson och de romantiska idylldragen hos Lang. Tonen anslås redan då Paul Kennet i inledningen till debutromanen *Död bland de döda* anländer till det nedgångna landsbygdspensionat, där berättelsen utspelar sig:

Själva huset var stort, gammaldags och till nödtorft underhållet. Den svaga och disiga kvällsdagern dolde barmhärtigt det mesta av skavankerna. Ytterväggarna var såriga av frost och fukt; deras ursprungliga färg var grå som dimman omkring. Mitt på fasaden ledde några höga franska fönster ut mot en terrass med vissnande perenna växter. Åsynen av fönstren anknöt omedelbart till tanken på golvdrag i rummet innanför dem.²¹

Romanerna skildrar miniatyrvärldar, präglade inte bara av de traditioner som lever vidare i efterkrigstidens Sverige utan också av de konflikter som uppstår med den pågående samhällsomvandlingen. Det är på en gång frikyrkans, godtemplarlogernas och fackföreningsrörelsens folkhem och en arena där politiska och ekonomiska intressenter kan mötas i mer eller mindre öppen kraftmätning eller ingå oheliga allianser. I flera romaner återkommer Rönblom till oegentligheter som uppdragas under handlingens gång och som har sin rot i hur de lokala eliterna hanterat medel som ställts till deras förfogande. Med morden accentueras sedan ytterligare samtidens sociala friktioner.

Aktörerna beskrivs också mot en samhällelig och historisk bakgrund som tecknas mer eller mindre utförligt. Tydligast framgår detta i *Skratta, Pajazzo*, där Komosses historia alltsedan grundandet vid 1800-talets mitt sammanfattas tidigt i romanen och på inte mindre än tre sidor. Utredningen av mordfallet löper sedan parallellt med försöken att lösa brukets ekonomiska kris. I flera andra böcker ger berättaren i de första kapitlen överblickar av glesbygdssamhällets sociala struktur och deras ställning i den fortskridande utvecklingen. En roman med den betecknande titeln *Bok över obefintliga* blir en studie av en by dömd till undergång i moderniseringsprocessen. I *Mannen som höll sig undan* har å andra sidan kriminalgåtan ett nära samband med de spekulationsmöjligheter som öppnar sig med den snabba tillväxten i en expansiv mindre tätort.

Också gärningsmännen måste oftast förstås mot denna bakgrund. Man kan förvisso även hos Rönblom finna mördare drivna av svartsjuka eller ren vinningslystnad, pusseldeckarens båda klichémotiv. Det finns då hos författaren en uppenbar strävan att nyansera bilden av förövarna som skiljer honom från de flesta av genrens utövare. Mest utmärkande för Rönblom är emel-

18 Raymond Williams, *The Long Revolution* (1961), Broadview, 2001 s. 300, 305.

19 Citerad i Åhlberg, *Realismbegrepp i litteratur och konst*, s. 49.

20 Morris, *Realism*, s. 94.

21 H.-K. Rönblom, *Död bland de döda*, Vingförlaget 1956, s. 5.

lertid att brottslingarna i flera av romanerna slår till då de upplever sin samhällsposition och sitt rykte som hotade. Mördarna i *Höstvind och djupa vatten*, *Döden i grytan*, *Tala om rep* och *Död men obegråten* har alla bakom sig grova misstag eller enskilda synder som skulle punktera deras karriärer om sanningen kom i dagen. Den unge brottslingen i *Senatorn kommer tillbaka* och den svartsjuka hustrun i *Krans åt den sköna* mördar också för att dölja tidigare felsteg. De exemplifierar på så sätt den känslighet för omgivningens dom och den svaghet för den egna prestige som blir som tydligast i de små samhällen där alla känner varandra. Människorna framstår hos Rönblom som formade framförallt av det sociala spelet, av ansträngningen att bevara en fasad mot omvärlden. Däremot står ingenstans att finna den djupa märkningen av traumatiska barndomsupplevelser som t.ex. Maria Lang återkommer till.

Karolin i *Skratta, Pajazzo* blir ett belysande exempel. Han sägs visserligen vara bitter över den oförrätt som tillfogats honom då han ställts utanför familjen Lesser, men samtidigt noterar Paul Kennet hans likhet med de självmedvetna syskonen (s. 107, 110). Egoistisk, streberaktig och med ett ständigt behov att markera sin auktoritet, företräder också han den karaktärstyp Rönblom så gärna lyfter fram. Icke desto mindre är han oskyldig till mordet – som heller inte var till hans fördel. Den dödande lösningen har istället tillretts av Mary Barrman, som fruktar att bli åsidosatt om hennes älskare flyttas upp i samhällshierarkin. ”En förvaltare, fortsatte Mary, kan inte vara gift med – med vem som helst. Han säger att han måste tänka på sin ställning” (s. 160). Motivet kan synas långsökt, men det illustrerar väl hur det kvardröjande klassamhället med dess skrankor ofta gör sig påmint hos Rönblom. Ingenstans får det en bredare belysning än just i *Skratta, Pajazzo*, där Paul Kennet i den traditionsbundna bruksmiljön möter ett helt spektrum av typer präglade av sin sociala position och ofta iakttagna med karikatyrens komik och känsla för språkliga variationer. Här finns ägarfamiljen med den sluge och maktfullkomliga Mackenzie och hans högfärdiga syster, här finns betjänten Barrman, formad av årtionden av diskret upppassning, och dessutom en dråpligt pratsam värdshusvärd, en myndig skollärare, en beställsam handlande, en smed, grovt folklig i sitt uttryckssätt, och diverse andra glasbruksarbetare och deras familjer. Alla kommer till tals inom texten men de förblir med få undantag namnlösa och därigenom än starkare identifierade med sin yrkesroll.

Här finns också Viran Albinsson, en gång fattig flicka på orten men nu socialdemokratisk byråchef med möjlighet att avgöra brukets öde. Viran representerar samhällets nya elit, den som i romanens slutskede och med den lokala arbetarrörelsens stöd finner en kompromiss med ägarfamiljen. Texten blir ett åskådningsexempel både på samtidens närmande mellan stat och kapital och på hur maktspel tillgår olika intressenter emellan. ”Har direktören blivit socialist?” frågar den överraskade Arklin då Mackenzie Lesser med välanpassad retorik tillkännager att företaget ”måste handla i samförstånd med det allmänna” (s. 40). Rönblom träder in i en realistisk tradition som kan spåras tillbaka till Balzac, Hjalmar Bergman och andra som skildrat de högre samhällsklassernas manövrer för egen vinning. I porträttet av Viran balanseras i övrigt iakttagelser som understryker hur även hon präglats av sin roll – cigarettetuiet i sköldpadd, yrkeskvinnans grå dräkt, bristen på varje spår av ”moderlighet” – mot hennes sympatiska brist på revanschism gentemot den familj som en gång avbröt förhållandet till Augustin (s. 42f, 198). I Rönbloms värld, där personlighetsdrag gärna blir övertydligt accentuerade, är denna moderna kvinna till sist märkligt undflyende, som om författarens ironiska blick ännu inte bestämt sig för hur hon skall kategoriseras.

Annorlunda då med Virans manliga motsvarighet i *Höstvind och djupa vatten*, riksdagsmannen Axel Ehlevik – född Olsson – som under karriärens gång inte bara bytt namn utan också

undanröjt ett vittne till den bussolycka han en gång orsakat genom sitt slarv. Ehlevik beskrivs som en människa ”som kanske inte alltid var så nogräknad när det gällde hans egen framfärd men som höll desto mera strängt på formerna när det gällde andras”.²² Att han fungerar som symptom på en mera omfattande sjuka tydliggörs då Kennets undersökning sammanflätas med en pågående valrörelse, där Ehleviks aldrig namngivna parti vinner framgång. Efter det självmord som ändrar dennes bana blir han dessutom föremål för en respektfull parentation i den nykterhetsloge som har föga intresse att sprida sanningen om sin logebroder. Även denna roman slutar så i ironins tecken.

Till Rönbloms ambition att granska samtidens liv hör också ofta uppsluppna och milt satiriska scener kring olika sociala evenemang. I *Död bland de döda* handlar det om ”offentlig underhållning med dans på godtemplarhuset”, en höjdpunkt i ortens annars påvra nöjesutbud och i texten en exkurs med enbart svag anknytning till kriminalgåtan.²³ Liknande folkhemiska festligheter, en logdans och ett midsommarfirande, beskrivs i *Senatorn kommer tillbaka* och *Krans åt den sköna. Skratta, Pajazzo* präglas till stor del av kollektiva scener från handelsboden, värdshuset och bykaféet där den lokala opinionen vädras. I avsnittet då ortens fackliga ledare med sin mässingssextett och tidigt i gryningen uppvaktar Mackenzie Lesser på dennes födelsedag, förvaltar sedan Rönblom väl arvet från Bellmans och Birger Sjöbergs komiskt livfulla texter kring liknande konserter.²⁴

Rönbloms breda samhällsskildring i den traditionella realismens anda bör naturligtvis kontrasteras mot den renodlade pusseldeckarens begränsade sociala perspektiv och fokus på hårt konstruerade gåtor. Samtidigt lever gåtan vidare även hos Rönblom, där mördaren ständigt är att finna inom en given, mindre krets av misstänkta och där upplösningen gärna dramatiseras och bjuder på överraskande vändningar. Det bör också betonas att mordet – med något undantag – heller inte får någon brutal, tragisk eller upprörande karaktär, utan tonas ner i enlighet med pusseldeckarens konventioner. Å andra sidan visar Rönblom en tydlig strävan att trivialisera samtliga för genren centrala ingredienser, miljö och gärningsmän men också mordoffer och detektiv.

Notarien Odell som tas av daga medelst en överdos insulin i *Död bland de döda* framstår som en obetydlig och tråkig människa som ingen tycks ha anledning att mörda. Brottet visar sig i slutänden orsakat av att notarien vunnit en större summa på en penningobligation.²⁵ I *Höstvind och djupa vatten* förlorar även mordmetoden varje spår av raffinemang. Elavläsaren Gerhard Bäck färdas på moped på en bakgata då han kör på en uppspänd ståltråd och spräcker skallen. Undersökningen visar att denna annars anonyma figur blivit ”anfäktad av ryktbarhetens demon”, d.v.s. drivits av viljan att inträda i det sociala spelet och hotat att avslöja den ovan nämnde riksdagsmannen Ehleviks skuld.²⁶ Augustin Lesser i *Skratta, Pajazzo* har under en period av framgång som sångare upplevt just ryktbarhet, men beskrivs i övrigt som svag och obeslutsam i förhållande till de andra syskonen. I likhet med Odell och till skillnad från genrens konventioner kan han heller inte sägas ha orsakat det brott han utsätts för. Det gäller däremot

22 H.-K. Rönblom, *Höstvind och djupa vatten*, Bra Böcker 1976, s. 16.

23 Rönblom, *Död bland de döda*, s. 124.

24 Jag tänker i första hand på Birger Sjöberg, ”Dansbanan”, *Fridas bok, Samlade dikter*, Bonniers 1954, s. 53ff, som Rönblom t.o.m. citerar i *Höstvind och djupa vatten*, s. 144. Sjöbergs relation till flera Bellman-texter analyseras i Sten Malmström, ”Birger Sjöbergs Dansbanan och Min fordran är ej ringa”, *Stil och vers i svensk 1900-talspoesi*, Norstedts 1971.

25 Rönblom, *Död bland de döda*, s. 233.

26 Rönblom, *Höstvind och djupa vatten*, s. 184.

den förmögne konsthistorikern Krister Ordahl i *Död men obegråten*, vars hånfulla och manipulativa uppträdande resulterar i en kollektiv avsky bland hans gamla klasskamrater. Romanen, som utspelar sig i storstadsmiljö och med åtskilliga thrillerinslag, är på flera sätt ett undantag i Rönbloms produktion, i lägre grad präglad av hans personliga ton. Greppet att som här låta samtliga misstänkta ha starka motiv för mordet på en tyrannisk personlighet är återkommande i pusseldeckaren.²⁷

”...en omkring fyrtioårs herre som bar portfölj. Flyktigt besedd kunde han tänkas vara någon lägre tjänsteman av det slag som tar emot blanketter och ser till att alla prickade rader är ifyllda”. Så uppenbarar sig Paul Kennet i Rönbloms fjärde bok, *Döden i grytan*.²⁸ Han sägs i annat sammanhang se ut som ”mannen som förlorat sitt paraply. Hans ansikte var menlöst som på ett passfoto”.²⁹ I flera av romanerna deltar också Kennet i skeendet i lägre grad än vad som kan förväntas av huvudpersonen-detektiven, i *Tala om rep* i enbart en tredjedel av texten, i *Senatorn kommer tillbaka* i ungefär hälften. I *Skratta, Pajazzo* närmast smygs han in i handlingen utan dramatiska åthävor efter 70 sidor, men får därefter en relativt omfattande presentation. Nykteristen, läroverksadjunkten och historikern Kennet påstås här vara i besittning av en ”hemlig stridslustnad som ibland överraskade honom själv (---) han kunde snoppa av någon tvärsäker myndighetsperson eller rida spärr mot någon gängse uppfattning” (s. 71). Mot hans yttre färglöshet står en envis och självständig karaktär, som kommer till synes i hans undersökningar. Den angivna drivkraften bakom dessa kan variera – nyfikenhet, sanningslidelse, historikerns dragnings till olösta frågor, engagemang för de oskyldigt misstänkta, önskan att rättvisa skall vederfaras den döde. I *Skratta, Pajazzo* reagerar Kennet starkt mot misstanken att han skulle gått in i brottsfallet utifrån pekuniära motiv (s. 122f). Men han kan samtidigt visa skeptisk distans gentemot sin detektiva gärning, omtala den som antingen ”helig mission eller osund förströelse”, och efter avslutat uppdrag undra om ”det goda man uträttar väger upp allt det onda man ställer till med”.³⁰ Självprovningen kontrasterar starkt mot den triumferande tonen hos sådana föregångare som Holmes och Poirot.

Hobbydetektiven Paul Kennet, som villigt engagerar sig i och löser de brottsfall han stöter på, är till sist naturligtvis ändå inte någon särskilt sannolik karaktär. Snarare framstår han som ett av flera exempel på hur Rönblom förhandlar mellan å ena sidan realismens samtids- och samhällsskildring, å den andra genrens nedärvda konventioner. Ofta löser Rönblom detta problem genom att ge texterna starka drag av parodi.

3

Sentida studier av parodin, av Linda Hutcheon, Margaret A. Rose och Simon Dentith, betonar samtliga att termen innefattar inte bara det kritiskt förlöjligande, utan också respekt, lekfullhet eller ambivalens i förhållande till den parodierade texten. ”Para” betyder, som Rose framhäver, både ”vid sidan av” och ”mot”.³¹ Denna bredare och skiftande innebörd av begreppet är aktuell

27 Det mest bekanta exemplet är sannolikt Agatha Christies *Mordet på Orientexpressen* (*Murder on the Orient Express*, 1934), övers. M. Isberg, Bonniers 1953.

28 H.-K. Rönblom, *Döden i grytan*, Vingförlaget 1959, s. 15.

29 Rönblom, *Höstvind och djupa vatten*, s. 16.

30 H.-K. Rönblom, *Krans åt den sköna*, P.A. Norstedt & Söner 1960, s. 110; Rönblom, *Senatorn kommer tillbaka*, s. 224.

31 Linda Hutcheon, *A Theory of Parody. The Teachings of Twentieth-Century Art Forms*, University of Illinois Press 2000, s. 16; Simon Dentith, *Parody*, Routledge 2000, s. 9; Margaret A. Rose, *Parody: Ancient, Modern and Post-Modern*, Cambridge University Press 1995, s. 46, 51.

också vad gäller Rönbloms relation till kriminalromanen. De parodiska inslagen växlar i innebörd från uppenbar kritik, exempelvis mot den hårdkokta deckarens avarter, till en hållning som kan sägas rymma såväl sympati som självironi gentemot den genre även författaren ingår i.

Likaledes återfinns hos Rönblom den anknytning mellan parodi och metafiktionalitet som samma teoretiker uppmärksammar. Parodin på en fiktionstext kan tjäna som påminnelse om att *alla* skönlitterära texter, även den parodierande, är konstruktioner och inte har någon oproblematisk relation till verkligheten.³² Linda Hutcheon menar att detektivromanen exemplifierar den självrefererande, metafiktionala litteraturen överhuvudtaget och pekar på tre kännetecken för genren: att den gärna understryker textens fiktiva karaktär genom att låta en av aktörerna vara författare av just kriminalberättelser; att den öppet talar om de konventioner som är förhärskande inom genren; och att läsningen av deckare blir emblematisks för all litteraturläsning genom att tolkningsprocessen är så central.³³ Rönbloms texter anspelar ofta på kriminalromanens schabloner och dessutom på åtskillig annan skönlitteratur, då på ett sätt som många gånger får en metafiktiv innebörd.

Pipan bidrog, står det i *Död bland de döda*, till att ge Paul Kennet "en viss detektiv myndighet". Rönbloms huvudperson har med sina rökipor Sadrak, Mesak och Abednego, uppkallade efter de tre männen i den brinnande ugnen i Daniels bok, visserligen utrustats med Sherlock Holmes' attribut, men när ortspresen i samma roman öppet jämför honom med hans store föregångare inom genren förstärks ett redan påfallande parodiskt inslag. Kennet skiljer sig uppseendeväckande från hela den linje av färgstarka, självmedvetna och geniala detektiver som följt Conan Doyles hjälte i spåren. Icke desto mindre förses han i debutromanen med en Watson, den doktor Angelbäck som hjälper honom att pröva sina hypoteser och som passande nog själv reflekterar över hur hans funktion erinrar om Holmes' ständiga hjälpreda. Andra inslag refererar på liknande sätt till fiktionsskapelser av olika art. Paul Kennet utger sig vid tillfälle för att själv vara deckarförfattare och diskuterar då fallet som ett uppslag till en kommande bok. Då han första gången konfronteras med pensionatets gäster tänker han: "Utmärkande för dåliga skådespelsförfattare är att de fyller scenen med arbetslösa, med människor som inte har någon uppgift att fylla där men som finns där ändå för att vara till hands i ett senare skede av handlingen". Hans övervägande att undersöka notarien Odells död följs av tankar kring kriminallitteraturens klichéfigurer:

Detektiver, sådana som Paul Kennet föreställde sig dem, var antingen vassnästa män som snusade morfin eller läppjade på ädla vinsorter och som ur sina länstolars djup löste gåtor med en sinnrikhet av det mest genomborrande slag, eller också var de plattfotade män som bälgade öl och utförde rutinarbete och som med godmodig brutalitet tvang boven att erkänna var han höll det trubbiga föremålet dolt. Ingen av typerna passade riktigt Pauls eget kynne. Han var varken vassnäst analytiker eller plattfotad arbetsträl.

Ytterligare en passage vänder sig mot pusseldeckarens intriger: "Verkliga mordgåtor är sällan så beskaffade att gärningsmannen är att söka inom en strängt sluten krets av människor, vilka kan studeras som fiskarna i ett akvarium. Det är företrädesvis i detektivromaner sådana mordgåtor odlas". Greppet att avgränsa sig mot förment osannolika versioner av genren är

³² Hutcheon, *A Theory of Parody*, s. 20, 86; Dentith, *Parody*, s. 84; Rose, *Parody*, s. 91; Patricia Waugh, *Metafiction. The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*, Routledge 1996, s. 2.

³³ "The act of reading is here an act of interpretation, of following clues to the answer of a given problem. The hermeneutic gaps are textually functional in an explicit manner here, but the process is emblematic of that of reading any novell", Linda Hutcheon, *Narcissistic Narrative. The Metafictional Paradox*, Methuen 1984, s. 71ff.

vanligt inom kriminalromanen överhuvudtaget och kan i allmänhet tolkas som ett sätt att hävda den egna textens realism. Men här ingår det i ett större mönster som gång på gång uppmärksammar läsaren på hur texten är formad i ett växelspel med den litterära traditionen. Till saken hör dessutom att Kennet ”avsiktligt” lägger sitt mordfall ”till rätta för amatörbruk”, d.v.s. han rättar sig efter nödvändigheten att inskränka sin undersökning till pensionatets gäster och därmed till just pusseldeckarens mindre krets av misstänkta.³⁴

Tekniken är densamma i *Höstvind och djupa vatten*, där Kennets syster Susanne inträder som en mera uppsluppen Watson-variant, ständigt redo att bistå brodern med vildvuxna idéer hämtade från hennes läsning av Agatha Christie. ”Har du bestämt dig för om du vill ha honom till huvudperson i ett svartjukedrama eller i en spioneriaffär?”, frågar Susanne vid tillfälle och förvandlar därmed Kennet till författare snarare än detektiv. Mot systemen och hennes beundran för pusseldeckare står en av de misstänkta, som med samma entusiasm anbefaller njutningen av hårdkokta alster med titlar som ”Knockout på bruden” eller ”Kistan full med bly”, den senare ”Vålds. upphets. thriller” med nyhetsbladets parodierade förkortningsteknik.³⁵ Romanen innehåller också ett exempel på spel-i-spelet, en amatörteaterföreställning refererad med vällystig ironi gentemot det melodrama som uppförs. Den pekoralistiska dialogen tillsammans med berättarens och Paul Kennets kritiska iakttagelser riktar fokus mot texters språkliga karaktär, men har föga samband med den pågående brottsutredningen.³⁶ Inslaget kan ses som inspirerat av Shakespeares *A Midsummer Night's Dream*, det klassiska mönstret för förlöjligande av amatörismen på scen och som dessutom har en framträdande roll i Rönbloms *Krans åt den sköna*. Holmes-Watson-konstruktionen får för övrigt en särskilt ironisk framtoning i *Tala om rep*. Den doktor som tycks biträda Kennet och som även denna gång omtalas som en Watson visar sig i själva verket vara mördaren. Avslöjandet innebär samtidigt en tydlig anspelning på Agathas Christies uppmärksammade *Dolken från Tunis*, där greppet användes första gången.³⁷ Spänningen mellan vardaglig realism och parodisk metafiktionalitet drivs till sin spets i *Skratta, Pajazzo*, där skeendet vid Komosse glasbruk genomgående relateras till konventioner och inslag typiska för framförallt teater och opera. Romanen inleds med vad som ter sig som en rollista från folkklustspel av äldre datum: ”Kasper Barrman, deras krokryggige betjänt. Mary, hans kärlekskranka nièce. Den tappre kaptenen Karolin. Den upptågslystne glasblåsaren Arklin”. Läsaren påminns också i fortsättningen om personernas sceniska agerande. Handlanden rör sig ”som en docka i ett kasperspel”, två bybor i handelsboden tar ”ett samtidigt steg framåt som i en menuett”, Augustin sätter fram ena foten ”som när man på operascenen markerar att man överväldigas av känslor”, Mary Barrmans mamma har ett ansikte som liknar ”en överdriven teatermask” och Viran Albinsson betecknas efter att förhandlingarna kring glasbruket avslutats som ”Deus ex machina i byråchefsförförande” (s. 7, 12, 17, 33, 159, 199). Kapitlen har dessutom rubriker som ”Prolog i lantlig butik”, ”Komedianterna samlas på scenen och en faller död ner” och ”Epilog i romantisk belysning”.

Till detta kommer att kapitlen genomgående inleds med två citat. Ett av dessa är konsekvent taget från operan *Pajazzo*, varifrån Augustin Lesser hämtat den aria som blev hans karriärs enda succé. Det andra kommer från olika skrifter kring glastillverkningens historia eller, vad gäller

34 Rönblom, *Död bland de döda*, s. 135, 181, 161, 116, 15, 25, 75.

35 Rönblom, *Höstvind och djupa vatten*, s. 40, 65, 135, 152, 118, 125.

36 Waugh, *Metafiction*, s. 15; Hutcheon, *Narcissistic Narrative*, s.117; Dentith, *Parody*, s. 131.

37 H.-K. Rönblom, *Tala om rep*, P.A. Norstedt & söners förlag, 1958, s. 106, 212; Agatha Christie, *Dolken från Tunis* (*The Murder of Roger Ackroyd*, 1926), övers. M. Isberg, B.Wahlströms bokförlag 1952.

epilogen, från Hjalmar Gullberg. Redan citatens olikartade karaktär skapar en ironisk kontrastverkan. Under rubriken ”Kaptenen försvarar en dam och lantfolket dansar” står först, hämtat från *Pajazzo*: ”I skolen se det bittra hatets frukter, skåda smärtans ryckningar, höra hur vreden ryter”, varefter följer ”Glasblåsaren stod i högt anseende och adlades i många fall för ådaga-lagda förtjänster. Löneförmånerna utgjorde daglön (—)äfvensom en hatt med guldträns” (s. 69). Patos ställs mot torr saklighet och ger samtidigt två olika perspektiv på kapitlets innehåll.³⁸

Operan *Pajazzo*, i original *I Pagliacci*, av Ruggiero Leoncavallo, handlar om ett litet kringresande sällskap av commedia dell’arte-aktörer vars föreställning i en by kompliceras av att ledaren Canio – som skall spela Pajazzo – med rätta misstänker sin hustru Nedda – spelande Colombine – för att ha en kärleksaffär med en av byinvånarna. Verkligheten bryter igenom spelet och föreställningen slutar i tragik, då Canio dödar såväl hustrun som hennes älskare.³⁹ Relationen mellan denna text och Rönbloms berättelse ter sig sammansatt. Å ena sidan trivialiserar de stora passioner operan ger uttryck för då de förpassas till Komosses miljö och kärlekshistorierna infogas i klassamhällets villkor. Å andra sidan kan Mary Barrman, som också dödar då hennes förhållande blir hotat, uppfattas som en motsvarighet till Canio. Mordoffret Augustin däremot har vunnit framgång med Canios aria om tvånget att dölja sin sorg inför publiken, men framstår som enbart posör. Han har t.ex. aldrig tagit kamp med familjen för sin kärlek till Viran.

Via det intertextuella förhållandet till *Pajazzo* understryks också romanens drag av commedia dell’arte. Glasblåsaren Arklin hos Rönblom bär inte bara namnets likhet med Harlekin, utan har dessutom utrustats med rutiga byxor, som direkt påminner om teaterfigurens klädsel, och med dennes fysiska smidighet (s. 35, 123). Han talar också om för Paul Kennet att han hämtar inspiration till sina glasfigurer från just commedia dell’arte. Arklin flickvän Elsie, ”ortens skönhet” och anställd på brukskontoret, blir mot denna bakgrund en variant på tjänsteflickan Colombine. Karolin med sin kaptenstitel motsvarar tydligt den uppblåste Capitan som likaledes tillhör de stående rollerna i commedia dell’arte, medan den äldre Kasper Barrman i första hand bör relateras till kasperteaterns figurer, men också har en viss likhet med olika tjänare i den italienska traditionen. Den inlånade rolluppsättningen kan inte sägas vara konsekvent genomförd av Rönblom, men mönstret från commedia dell’arte ger romantexten en mångtydig dubbelhet bortom det verklighetsillusioniska.⁴⁰

Till de parodiska inslagen i *Skratta, Pajazzo* måste också räknas Rönbloms förtjusning i falska thrillereffekter. Ett avsnitt avslutas med en typisk s.k. cliffhanger där Kennets syster Susanne ensam och rädd tvingas konfrontera direktören Mackenzie Lesser, vars hotfullhet understryks av att ögonen är ”hårda – som på ett kräldjur” (s. 161). Först efter ungefär tio sidor av parallellhandling får läsaren veta att Mackenzies ilska slagit om i faderlig välvilja och spänningen upplösts i en antiklimax (s. 172). Längre fram har Kennet larmat landsfiskalen som har ”befogenhet att anhålla folk för mord” (s. 208) och denne är också på väg samtidigt som flera av dramats huvudpersoner äntrar ett tåg för att lämna Komosse. ”En kronans tjänstebil hade kört upp framför stationen och parkerat bredvid direktör Lessers stora vagn. Ur tjänstebilen steg lagens majestät med galoner på kavajärmen. – Landsfiskalen! sade gästgivarn” (s.215). Kapitlet slutar här, och först i nästa står det klart att tåget avgått utan att ordningsmakten ingripit. Även

38 Lewin, Cambridge University Press 1997, s. 300f. Waugh, *Metafiction*, s. 97, betonar i sin tur hur den här typen av inslag påminner om textens karaktär som språklig skapelse och tjänar metafiktiva syften.

39 *Sohlmans opera*. 686 operor från La Dafne 1597 till *Animalen* 1979, Sohlmans 1981. Operalibrettot till *I Pagliacci* i anonym engelsk översättning har hämtats från <http://www.opera-guide.ch/libretto.php?id=194&uilang=de&lang=en>.

40 Giacomo Oreglia, *Commedia dell’arte*, Bonniers 1964. Wendelius, *Deckarförfattaren H.-K. Rönblom*, s. 76ff.

denna gång förbyts en välannonserad höjdpunkt i intet.

Kriminallitteraturens metafiktiva drag har tilldragit sig intresse inom forskningen, dess parodiska inslag däremot i betydligt mindre grad.⁴¹ Närmast som ett undantag framstår Sally R. Munt, som i *Murder by the Book. Feminism and the Crime Novel* hävdar att parodin av en manligt dominerad genre ingick i de kvinnliga deckarförfattarnas strategi alltifrån förra sekelskiftet. Munt uppfattar Agatha Christie som typisk i det avseendet och den föga maskuline Hercule Poirot som exempel på ”parody of the male myth”. Det kan tilläggas att en Christie-roman som *Varför bad de inte Evans?* innehåller en hel provkarta på parodiskt-metafiktiva inslag, som tjänar till att påminna läsaren om genrens klichéer.⁴²

Samma förtjusning i att omge berättelsens huvudspår med hänvisningar till kriminallitteraturen visar sig hos Dorothy L. Sayers, den föregångare inom genren som H.-K. Rönblom tydligast relaterar sig till. Redan i debuten *Lord Peters största affär* framträder Sayers detektiv, lord Peter Wimsey, som en halvt parodisk Sherlock Holmes-variant. Flera gånger refererar han explicit till Conan Doyles hjälte eller till detektivromanens konventioner och det sägs dessutom om honom: ”Hans sinne hade snedvridits i ungdomen av ’Raffles’ och ’Sherlock Holmes’ och de ideal för vilka de står som förebild”.⁴³

Rönbloms närhet till Sayers kommer till synes dels i mer eller mindre dolda allusioner, dels i sådana drag som är gemensamma för dem båda. *Döden i grytan* utspelas på en Stockholms-tidning, där Paul Kennet får tillfällig anställning för att under falsk flagg kunna lösa en mordgåta och samtidigt ge inblick i en specifik yrkesmiljö, en idé som påfallande överensstämmer med Sayers’ *Mördande reklam*. Denna Rönbloms fjärde roman bär dessutom samma titel som den bok Sayers’ kvinnliga huvudperson, Harriet Vane, håller på att skriva i *Oskuld och arsenik*. Liksom Vane har också en figur hos Rönblom tillhandlat sig gift som ett led i förstudierna till sin planerade deckare och därför blivit misstänkt för ett mord. Sayers’ sätt att presentera detta inköp utsätts å andra sidan för viss ironi i *Skratta, Pajazzo*: ”I engelska detektivromaner är det lätt att skaffa gift. Man strövar in i en droghandel, uppger sig heta Smith och får genast vad gift man vill ha för att utrota råttor och ogräs med. Svensk lagstiftning på området är långt mindre tillmötesgående mot mördare. De nödgas tillgripa de trubbigaste föremål för att sätta sina planer i verket” (s. 131).⁴⁴

Den försynte adjunkten Kennet kan tyckas fjärran från Sayers’ snarast påfrestande verbale lord Peter, vilken dessutom tecknas som en universell begåvning i Holmes’ efterföljd, en man vars intellektuella skärpa paras med fysiskt mod, social smidighet och dyrbara finkulturella intressen. Dock synes Kennet från Wimsey ha övertagit den sinnets känslighet inför de egna

41 Heta Pyrhönen, *Murder from an Academic Angle. An Introduction to the Study of Detective Narrative*, Camden House 1994, s. 32ff, 56, 105. Pyrhönens översiktsarbete innehåller ett avsnitt om forskning kring ”The Self-Reflexivity of Detective Fiction”. Studier av relationen mellan parodi och metafiktionalitet beörs dock enbart i förbigående.

42 Sally R. Munt, *Murder by the Book? Feminism and Crime Fiction*, Routledge 1994, s. 18; Agatha Christie, *Varför bad de inte Evans?* (*Why didn't they ask Evans?*, 1934), övers. Einar Thermaenius, Bonniers 1984.

43 Dorothy L. Sayers, *Lord Peters största affär* (*Whose Body?*, 1923), övers. N. Edward Werner, B. Wahlströms förlag 1953, s. 215. Greppet återkommer. ”Ni förstår, jag leker Sherlock Holmes. Har det som hobby”, yttrar Wimsey i den senare *Naturlig död?*, där han tillika får hävda att ett mord planerats efter noggrann läsning av R. Austin Freeman, en av dåtidens främsta pusseldeckarförfattare. Dorothy L. Sayers, *Naturlig död?* (*Unnatural Death*, 1927), övers. Alvar Zacke, Bonniers 1951, s. 36, 230.

44 Dorothy L. Sayers, *Mördande reklam* (*Murder must Advertise*, 1933), Bonniers 1950; *Oskuld och arsenik* (*Strong Poison*, 1930), övers. Dagny Hanschen och Ivar Harrie, Bonniers 1947. På liknande sätt förkastas i Rönbloms *Död bland de döda*, s. 61, Sayers’ mordmetod i *Naturlig död?*, en injektion av luft, som varande alltför otillförlitlig.

ingripandena, som gör att den senare kan överfallas av djupaste melankoli sedan han avslöjat mördaren.⁴⁵ I åtminstone några av Sayers' romaner beskrivs också förövarna med den nyantering och förståelse som starkt skiljer sig från t.ex. Christies hållning och som däremot är genomgående hos Rönblom.⁴⁶ Då Rönblom efterhand i sin serie låter ungarlen Kennet först möta och sedan gifta sig med journalisten Lena Åtvid kan även det ses som att han träder Sayers i spåren. Dennes *Oskuld och arsenik* brukar uppfattas som ett brott med pusseldeckarens normer, då hon där införde kärleken som ett centralt motiv och fortsättningsvis, fram till den avslutande *Lord Peters smekmånad*, lät handlingen kretsa inte bara kring brotten utan också kring romanen mellan Harriet Vane och Wimsey. Vanes inträde innebar dessutom att romanerna återkom till den moderna yrkeskvinnans situation som en samhällsfråga. Liksom Sayers' par kommer även Rönbloms att samarbeta kring fallen i en tvåkönad variant av Holmes-Watsonklichén. De romantiska aspekterna förblir dock nedtonade hos Rönblom.

Inte minst i denna strävan att bredda genrens smala register kunde Rönblom finna stimulans hos Sayers. Av hennes elva kriminalromaner med lord Peter som huvudperson är egentligen bara en renodlad som pusseldeckare.⁴⁷ De övriga varierar mönstret på olika sätt och siktar uppenbart till att tillgodose också andra läsarintressen än dem brottsgåtan erbjuder. Milt satiriska skildringar av sociala miljöer varvas med färgstarka porträtt ur ett typgalleri och med ofta parodiska exempel på klassamhällets många språkarter. Inslagen har sin motsvarighet hos Rönblom, även om hans miljöer och karaktärer genomgående är vardagligare än de som träder Wimsey till mötes.

Sayers' och Rönbloms flitiga användning av allusioner till och citat från höglitterära texter har blivit viktig för helhetsbilden av deras författarskap och kräver därför en viss utförlighet i diskussionen. En av Sayers' romaner, *Kamratfesten*, tilldelas sålunda en nyckelroll i Jim Collins' beskrivning av 1930-talets engelska detektivroman som präglad av "new self-consciousness and desire to evaluate the status of the genre". Enligt Collins arbetar Sayers här "furiously" för att bevisa att detektivberättelsen kan uppnå "the 'highest levels'", bl.a. genom att inleda varje kapitel med citat från Shakespeare och andra klassiker: "the novel (...) appeals to a timeless core within which it attempts to include itself".⁴⁸

Collins' uppfattning framstår som alltför ensidig.⁴⁹ Tekniken att anknyta till klassiker behöver inte innebära att man placerar sin egen text på samma nivå. Citaten i *Kamratfesten* skiftar dessutom vad gäller relationen till romanens skeende. Vid sidan av det drag av tidlöshet som uppstår då nutidens mänskliga passioner blir belysta med hjälp av äldre författare, kan man

45 Sayers, *Naturlig död?*; *Lord Peters smekmånad* (*Busman's Honeymoon*, 1937), övers. Sonja Bergvall, Bonniers 1989.

46 Sayers *Mördande reklam*; *Pinsamt intermezzo på Bellonaklubben* (*The Unpleasantness at the Bellona Club*, 1928), övers. Sonja Bergvall, Bonniers 1951.

47 Dorothy L. Sayers, *Fem villospår* (*Five Red Herrings*, 1931), övers. Sonja Bergvall, Bonniers 1944, är helt koncentrerad på undersökningen av en liten grupp misstänkta, inklusive de studier av tågtidtabeller som närmast karikatyrartat kännetecknade engelska detektivromaner under mellankrigstiden.

48 Jim Collins, *Uncommon Cultures. Popular Culture and Post-Modernism*, Routledge 1989, s. 50f.

49 Sayers ville själv inte göra anspråk på att *Kamratfesten* som hon betecknade som "rather peculiar" skulle vara ett arbete av stor litterär betydelse. Hon beskrev också romanen som "not really a detective story at all, but a novel with a mild detective interest of an almost entirely psychological kind", *The Letters of Dorothy L. Sayers. 1899-1936: The Making of a Detective Novelist*. Chosen and Edited by Barbara Reynolds with a Preface by P.D. James, Hodder & Stoughton, London 1995, s. 355, 357.

också spåra ironiska accenter.⁵⁰ Sayers' förhållande till den s.k. stora litteraturen bedöms överhuvudtaget mera rättvisande då man tar hänsyn till ytterligare två texter. Den tidigare Wimsey-romanen *Naturlig död?* använder också den citat under rubriken till varje kapitel, så t.ex. från Shakespeares *Henrik VIII*: ”Det vore farligt till att grubbla på slika ting för mycket, ty det kunde till ondo fresta –”.⁵¹ Redan namnet Shakespeare tillsammans med den ålderdomliga språkdräkten skapar en mångtydighet i förhållande till de prosaiska ämnen som avhandlas i kapitlet, ofta via en komisk replikföring. Om Sayers kan tänkas vilja höja genrens prestige med hjälp av citatet, så gör hon det samtidigt på ett sätt som snarast vittnar om den respektlöshet lärdomen ibland kan tillåta sig. Ett liknande intryck ger också det föredrag, ”Aristotle on Detective Fiction”, som hon höll i Oxford 1935, samma år som *Kamratfesten* utkom, och där hon försvarar detektivromanens idé med hänvisning till Aristoteles, som i djupet av sitt hjärta sägs ha längtat efter ”a good detective story”.⁵²

Magnus Persson har i sin *Kampen om högt och lågt* i hög grad utgått från Collins' bild att den engelska pusseldeckaren kännetecknades av en ”alltmer intensifierad strävan efter litterär legitimitet” och ser 50-talets svenska kriminalroman i samma perspektiv. Rönblom får då illustrera en entydigt pretentiös hållning via en formulering i *Död bland de döda* där Kennets tre pipor sägs likna ”tes, antites och syntes i ett hegelskt schema”.⁵³ Man kan också här – liksom ifråga om Sayers – se ett närmast parodiskt utnyttjande av lärdomsgods, en teknik som naturligtvis förutsätter vissa kunskaper hos läsarna men som inte kan reduceras till att enbart handla om att skänka kulturell polityr åt deckargenren.

Rönbloms tidigare romaner förser genomgående kapitlen med inledande citat. Variationen är samtidigt påfallande. I *Skratta, Pajazzo* handlar det, som sagt, om ett kontrastspel mellan olika typer av texter. *Tala om rep* använder fiktiva citat av samma sorts komiska pekoralpastisch som Birger Sjöberg och Nils Hasselskog har odlat. I *Död bland de döda* återges enstaka rader från den etablerade svenska lyriken, dock utan författarnamn. *Höstvind och djupa vatten* utnyttjar genomgående texter av Hjalmar Gullberg, *Döden i grytan* av Bo Bergman. Poeterna Gullberg och Bergman, båda förtjusta i ironiska stilbrytningar och med fokus på vardagligt liv, har åtskilliga drag gemensamma med Rönblom och kan dessutom sägas förstärka romanernas tyngre stråk, det allvar som ändå träder fram i skildringen av våldsdåd och mänskliga felsteg. Samtidigt ryms även här en lekfullhet som Lars Wendelius har poängterat.⁵⁴ Man kan se ett exempel då ett citat från Bergman – ”och elden som mitt inre tär är inte bara lusteld heller” – får inleda ett utomordentligt uppsluppet kapitel kring en hårdsupande grönländsk poet.⁵⁵ Även dessa inslag kan sägas tillhöra det spel med texter av skiftande art som Rönblom underhåller

50 Se t.ex. hur Robert Burtons ord om ”a monastical College for old, decayed, deformed or discontented maids to live together in” ger en ironisk accent åt romanens bild av det kvinnliga college som står i centrum. Sayers, *Gaudy Night* (1936), Chivers Press 1988, s. 125. Citaten saknas i den svenska upplagan *Kamratfesten*, övers. Sonja Bergvall, Bonniers 1989.

51 Sayers, *Naturlig död?*, s. 145.

52 Dorothy L. Sayers, ”Aristotle on Detective Fiction. Lecture Delivered at Oxford, March 5th 1935, *Unpopular Opinions*, Victor Gollancz 1946, s. 178ff.

53 Lang, Rönblom och Kerstin Ekman får ge prov på hur referenser till högkultur skulle fungera statushöjande, samtidigt som Persson vad gäller Ekman vill nyansera genom att tala om ”ironisk distans” och ”ambivalens”. Magnus Persson, *Kampen om högt och lågt. Studier i den sena nittonhundratalsromanens förhållande till masskulturen och moderniteten*, Symposion 2002, s. 189ff.

54 Wendelius, *Deckarförfattaren H.-K. Rönblom*, s. 70f.

55 Rönblom, *Döden i grytan*, s. 97ff.

och där allusionerna till kriminallitteratur också ingår. Generellt bryter de koncentrationen på skeendet och den förmenta neutraliteten i det språkliga uttrycket. Istället framträder en mångfald av språkarter och litterära former.

Man kan i *Skratta, Pajazzo* finna en betraktelse över skapandets olika nivåer, då Paul Kennet inför glasblåsaren Arklins anspråksfulla idéer om sin skulptur menar att ”konst är inte bara övning och fingerfärdighet utan också ande” (s. 120). En liknande hållning återkommer i en artikel av Rönblom från 1955, där han skriver, att detektivromanen är ”ett nervgift, ett lättillgängligt preparat med ’makten att hålla förtvivlan tillbaka’. Självklart äger ett sådant nervmedel inte den helbrägdagörande verkan som den stora litteraturen har – den som är andens mat och dryck, medan detektivromanen är andens tabletter och pulver”.⁵⁶ Artikeln ger ytterligare prov på Rönbloms opretentiösa och traditionstroga inställning till den egna genren, men också hans lätt ironiska umgänge med litteraturens klassiker.

Jim Collins’ och Magnus Perssons uppfattning om en genre som framförallt siktar till erkännande och kulturell status förblir träffande vad gäller vissa författare, men bör nyanseras genom att man istället betonar t.ex. Sayers’ och Rönbloms mångtydiga, på en gång kärleksfulla och distanserade förhållande till sitt hantverk.⁵⁷ De parodiska och metafiktiva inslagen understryker då en medvetenhet om genrens begränsningar men också hur texten kan ses som ett roande spel, reglerat av starka konventioner. Icke desto mindre kan samma författare bryta mot nedärvda mönster och förena sin traditionalism med inslag som närmar kriminalromanen till frågor aktuella i samtiden.

4

Rönblom formar sin i övrigt försynte romanhjälte Paul Kennet till ett mönster av orädd självständighet och sanningssträvan, till synes väl i samklang med författarens egna liberala ideal. Förvisso anges en blandning av motiv bakom Kennets ingripanden, men framförallt representerar han den enskildes nödvändiga ansvarstagande i samhället. Hans undersökningar möter också motstånd eller uppfattas som skandalösa av en omgivning som fruktar att deras intressen skall komma till skada. I *Död bland de döda* blir han närmast en social paria för pensionatets ägare och gäster då han inte vill acceptera Odells frånfälle som resultatet av sjukdom. På liknande sätt hotar familjen Lesser i *Skratta, Pajazzo* att stämma honom då han envisas med att misstänka ett övergrepp bakom Augustins död. Egenartat nog intar adjunkten en roll som påminner om de hårdkokta amerikanska deckarnas yvigare hjältar – en ensam man som utan hänsyn till konsekvenserna vågar stå upp för sanningen gentemot samhällets mäktiga.

Detektivens oppositionella läggning blir tydligt åskådliggjord i *Tala om rep* där han i konfrontation med ”en överhetsperson i maktutövning”, i det här fallet landsfiskalen, tänder en av sina tre pipor som var ”uppkallade efter män som missuppfattat sin ställning i samhället och som därför satts i en brinnande ugn för att återföras till ordningen”.⁵⁸ Landsfiskalen har här smugglat undan några brev från platsen för ett dödsfall och på så sätt velat skona en kvinna ur den lokala eliten. Då han accepterat Kennets slutsatser kring den döde rättar han emellertid

56 H.-K. Rönblom, ”Endast för segervissa”, i *Meningar om mord*. 15 uppsatser om deckare, deckarförfattare och deckarhjältar, red. Jan Broberg, Cavefors 1968, s. 21.

57 Som Persson skriver ter sig t.ex. Maria Lang ofta uppseendeväckande angelägen att förse figurerna i sina brotts historier med ”karaktäregenskaper som skall konnotera bildning och högkultur”. Persson, *Kampen om högt och lågt*, s. 190.

58 Rönblom, *Tala om rep*, s. 11.

sitt misstag och den grava korruption romanen låter ana förvandlas till ett tillfälligt felsteg, samtidigt ett symptomatiskt resultat av det sociala spelet. Polismakten beskrivs överhuvudtaget relativt välvilligt av Rönblom, som en myndighet som kan bistå Kennet och förse honom med information, men det är i slutänden ändå amatören som löser problemen, inte som hos rivalerna på den svenska deckarmarknaden kommissarierna Vesper Johnson, Christer Wijk eller O.P. Nilsson. Greppet kan helt enkelt synas tillmötesgå pusseldeckarens konventioner, dess hyllning av den begåvade privatdetektiven på de tungfotade polismännens bekostnad, men går dessutom att tolka som ett uttryck för misstro mot ett samhälle där inte heller polisen tycks kunna garantera rättvisan.

Mot Kennet står också i flera romaner folkliga kollektiv som inger föga förtroende för demokratins krafter. I *Senatorn kommer tillbaka* blir detektiven t.o.m. inblandad i slagsmål då han vill skydda en ung man mot den byopinion som förvandlas till en rasistisk lynchmobb. I *Skratta, Pajazzo* ter sig ortsinvånarna i Komosse löjeväckande okunniga och oförmögna att höja sig över sitt kråkvinkelperspektiv. Vid ett möte kring byns framtid i skolhuset ställs Viran Albinssons till synes något naiva men välmenta idéer om en reformerad ungdomsvård mot bybornas fördomsfulla motstånd. Den lokala demokrati som här avbildas slutar karaktäristiskt nog i kaos. Virans avfärd med tåget sedan en uppgörelse skett ger till sist tillfälle till ytterligare satir. ”Hela Komosse” som nu vill bringa ”avresande styrelse och överhet en kort och hjärtlig hyllning” ger omväxlande ifrån sig ”låten av allmän välvilja” och instämmer i de leven som utbringas av den bölande brukssmeden (s. 209ff).

Lars Wendelius talar å ena sidan om den ”leda vid nuet och den nostalgiska längtan till det förflutna som ibland kommer till uttryck i Rönbloms böcker”, å den andra om ”en harmonisk sammansmältning” mellan det numedvetna och det nostalgiska.⁵⁹ Det ter sig emellertid svårt att någonstans finna någon längtan till det förgångna hos Rönblom. Paul Kennets gamla svärmor, fru Åtvid, som Wendelius tar som exempel, representerar visserligen ett förflutet som sägs fångsla och charmera historikern, men framförallt en vishet av synnerligen illusionslöst slag. Den överklassiga känsla för ”stil” från äldre tider hon talar om är i hennes ögon skild från all moral.⁶⁰ De orter som lever på skuggsidan av moderniteten kan heller inte förknippas med nostalgi. Ett samhälle som Komosse framställs som format av de hårda klassgränser, som ännu i nutiden sätter spår hos såväl ägarfamiljen som byinvånarna. I *Bok över obefintliga* beskrivs inledningsvis en liten ort i ordalag som antyder ett närmast organiskt sammanhang mellan bebyggelse och natur – ”Linåker verkade ha varit med redan när skogsbrynet anlades” – men efterhand tröttnar Kennet på ”anblicken av den orkeslösa byn” och tycker sig se hur de kvarvarande invånarna ”sitter kvar och mumifieras i hopplös förnöjsamhet”.⁶¹ Skildringen av hämmande instängdhet i romanerna når en kulmen med sista sidan i *Krans åt den sköna*, där Kennets hustru Lena förkunnar sin avsky för Tegelvik, ”den här otäcka lilla hålan”.⁶²

Lika litet står nutiden för något positivt alternativ hos Rönblom. Det går t.ex. knappast att i *Skratta, Pajazzo* utläsa någon tillfredsställelse med hur Komosses framtid avgörs i det satiriskt återgivna spelet mellan stat, kapital och fackförening och hur menigheten i efterhand applåde-

⁵⁹ Wendelius, *Deckarförfattaren H.-K. Rönblom*, s. 35, 43. Sara Kärrholm instämmer i Wendelius' analys. Se Kärrholm, *Konsten att lägga pussel. Deckaren och besvärjandet av ondskan i folkhemmet*, Symposium 2005, s. 199.

⁶⁰ Rönblom, *Tala om rep*, s. 121f.

⁶¹ Rönblom, *Bok över obefintliga*, s. 26, 151.

⁶² Rönblom, *Krans åt den sköna*, s. 212.

rar.⁶³ Vad som skildras är snarare hur nödvändigheten dikterar villkoren och hur, typiskt nog, uppgörelsen blir en seger för Mackenzie Lesser och Karolin, styckets två mest osympatiska figurer. Arklins idé att istället satsa på konstglastillverkning framstår samtidigt som föga verklighetsanpassad. Överhuvudtaget ger Rönbloms exposéer över romanernas småsamhällen aldrig uttryck för någon framtidstro. Även då han tillåter sig en relativt ljus beskrivning av den lilla ort Kennet besöker i *Död bland de döda*, registrerar ironin en tilltagande konformitet: ”i dess innersta och äldsta del skockade sig husen fortfarande i glad ordning, målade i var sin särskilda kulör, men utomkring bildade de räta vinklar med varandra och var rappade i en gulaktig färg av socialt utseende”.⁶⁴ Stockholm, modernitetens centrum, är arenan i två av böckerna, men skildras i den ena främst via det perspektiv som ges från de försvinnande Klara-kvarteren, i den andra som en tummelplats för narkotikaligor.⁶⁵

Hos Rönblom finns inget av Trenters medelklassoptimism, Langs föreställning om en harmonisk samhällsgemenskap, eller den folkhemstrygghet polisen O.P. Nilsson får representera hos Suneson. Tilltron till den enskildes rättsinne och oväld, förkroppsligad i Paul Kennets gestalt, ställs mot en samhällsmekanik som befordrar elitstyre, nedtystande och lösningar opåverkade av en folklig delaktighet - som f.ö. heller inte tillmäts någon positiv kapacitet. Det är en bild som i första hand tycks präglad av de svenska krigsårens ogenomskinliga överhetsstyre och av rättsrötedebatterna i 50-talets början. Den blir än mer accentuerad genom en form av determinism som ser människorna som alltigenom styrda av personliga karaktärsdrag, av kollektivets makt eller framförallt av de sociala roller de tilldelats av samhällsmönstret. Vid flera tillfällen anknyter Rönblom till Bo Bergmans dikt ”Marionetterna”. Upplösningen i debutromanen *Död bland de döda* följs av ett citat – ”Vi stackars marionetter” – som ytterligare förstärker Kennets sammanfattning av fallet. Mördaren beskriver han som ”en fattig lärarinna som sett bättre dagar” och han utmanar den som inte i likhet med henne skulle ha frestats till brott att kasta första stenen. Kennets självkritik signalerar att också hans egna insatser som detektiv hör till de ironiskt ”lustiga piruetter” Bo Bergman talar om i sin dikt. På motsvarande sätt inleds ett kapitel i *Döden grytan*, där Kennet likaså har anledning till självvranssakan, med ett annat citat från ”Marionetterna” – ”Är bara ryck på trådar”.⁶⁶ I *Skratta, Pajazzo* beskrivs i slutfasen hur Mackenzie Lesser och Karolin, de två män som ter sig skyldigare än mörderskan Mary Barrman, rör sig ”ryckigt och stelt likt dockor som förs med snören” (s. 227). Som en variant kan man se hur Rönblom i *Höstvind och djupa vatten* formar sin berättelse efter mönster från den antika ödestragedin, något som Wendelius utförligt analyserat.⁶⁷ Även i detta fall framstår människan som försvarslös mot makter bortom hennes kontroll.

Att skeendet här får ett drag av tidlöshet hindrar inte att man också kan spåra en upplevelse av den samtid som händelserna är knutna till. Determinismen ter sig då som ett ytterst radikalt avsteg från Rönbloms liberala ideologi och den tro på individen som där står i centrum. Möjligen finner vi en förklaring i de dystra erfarenheterna från de totalitära diktaturena och vad de avslöjat om samhällets förmåga att forma den enskilda människan och beröva henne möjligheten att

63 Jag skiljer mig här från Sara Kärrholm, som menar att uppgörelsen ”framställs som en god kompromisslösning”.

Kärrholm, *Konsten att lägga pussel*, s. 204.

64 Rönblom, *Död bland de döda*, s. 40.

65 Jag avser Rönblom, *Döden i grytan*, respektive *Död men obegråten*.

66 Rönblom, *Död bland de döda*, s. 231, 233, 238; *Döden i grytan*, s. 38. Bo Bergman, ”Marionetterna”, *Samlade dikter*, Bonniers 1941, s. 13

67 Wendelius, *Deckarförfattaren H.-K. Rönblom*, s. 85ff.

välja det rätta.⁶⁸ Karaktären Paul Kennet framstår då antingen som illusorisk, hemmahörande enbart i fiktionens värld, eller i ljuset av vad Rönblom själv betonade i sin ovan citerade artikel – som ett exempel på detektivromanens förmåga att ”hålla förtvivlan tillbaka”, att bekämpa resignationen med litteraturens hjälp. Kännetecknande nog avslutar Rönblom samma artikel med att hänvisa till människorna i London som under bombanfallen 1940 läste idel detektivromaner i sina skyddsrum, övertygade om att ”demokratin skulle vinna sitt krig mot diktaturen, att rättvisans handhavare i världen skulle segra och boven skulle gå åt”.⁶⁹

Källor

Analyserad litteratur

- Död bland de döda* (1954), Vingförlaget 1956.
Höstvind och djupa vatten (1955), Bra Böcker 1976.
Skratta, Pajazzo (1956), Vingförlaget 1959.
Döden i grytan (1957), Vingförlaget 1959.
Tala om rep, P.A. Norstedt & Söner 1958.
Senatorn kommer tillbaka (1959), Vingförlaget 1961.
Krans åt den sköna, P.A. Norstedt & Söner 1960.
Död men obegråten (1961), Vingförlaget 1964.
Bok över obefintliga, P.A. Norstedt & Söner 1962.
Mannen som höll sig undan, Norstedts 1964.

Citerad och refererad litteratur

- Auerbach, Erich, *Mimesis. Verklighetsframställningen i den västerländska litteraturen* (*Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*, 1946), övers. Ulrika Wallenström, Bonniers 1998.
 Bergman, Bo, *Samlade dikter*, Bonniers 1941.
 Blom, Karl Arne, ”Appendix”, i Julian Symons, *Lilla mordboken. Från detektivhistoria till kriminalroman – en historik* (*Bloody Murder*, 1972), övers. Sune Karlsson, Berghs förlag 1979.
 Christie, Agatha, *Dolken från Tunis* (*The Murder of Roger Ackroyd*, 1926), övers. M. Isberg, B.Wahlströms bokförlag 1952.
 Christie, Agatha, *Mordet på Orientexpressen* (*Murder on the Orient Express*, 1934), övers. M. Isberg, Bonniers 1953.
 Christie, Agatha, *Varför bad de inte Evans?* (*Why didn't they ask Evans?*, 1934), övers. Einar Thermaenius, Bonniers 1984.
 Collins, Jim, *Uncommon Cultures. Popular Culture and Post-Modernism*, Routledge 1989.
 Dentith, Simon, *Parody*, Routledge 2000.

⁶⁸ I mera begränsad omfattning exemplifierar också socialdemokratins och folkhemspolitikens seger samma växande samhällsmakt. Jonas Frykman och Orvar Löfgren har beskrivit det svenska 30-talets brytningsskede som ”individens samhällsbyggande” och hur dessa processer av kritikerna uppfattades som en dramatiskt krympande frihet för den enskilde. Jonas Frykman och Orvar Löfgren, ”På väg – bilder av kultur och klass”, i *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*, red. Frykman och Löfgren, Liber 1985, s. 137f.

⁶⁹ Rönblom, ”Endast för segervissa”, s. 27.

- Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar, "På väg – bilder av kultur och klass", i *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*, red. Frykman och Löfgren, Liber 1985.
- Genette, Gerard, *Paratexts. Thresholds of Interpretation (Seuils, 1987)*, transl. Jane E. Lewin, Cambridge University Press 1997.
- Grant, Damian, *Realism*, Methuan 1970.
- Hamon, Philippe, "On the Major Features of Realist Discourse", i *Realism*, ed. Lilian R. Furst, Longman 1995.
- Hutcheon, Linda, *A Theory of Parody. The Teachings of Twentieth-Century Art Forms*, University of Illinois Press 2000.
- Hutcheon, Linda, *Narcissistic Narrative. The Metafictional Paradox*, Methuen 1984.
- Knight, Stephen, *Form and Ideology in Crime Fiction*, McMillan 1980.
- Kärholm, Sara, *Konsten att lägga pussel. Deckaren och besvärjandet av ondskan i folkhemmet*, Symposium 2005.
- The Letters of Dorothy L. Sayers. 1899-1936: The Making of a Detective Novelist*. Chosen and Edited by Barbara Reynolds with a Preface by P.D. James, Hodder & Stoughton, London 1995.
- Malmström, Sten, *Stil och vers i svensk 1900-talspoesi*, Norstedts 1971.
- Miller, D.A., *The Novel and the Police*, University of California Press 1988.
- Munt, Sally R., *Murder by the Book? Feminism and Crime Fiction*, Routledge 1994.
- Morris, Pam, *Realism*, Routledge 2005.
- Oreglia, Giacomo, *Commedia dell'arte*, Bonniers 1964.
- Palmer, Jerry, *Thrillers: Genesis and Structure of a Popular Genre*, Edward Arnold 1978.
- Persson, Magnus, *Kampen om högt och lågt. Studier i den sena nittonhundratalsromanens förhållande till masskulturen och moderniteten*, Symposium 2002.
- Porter, Dennis, *The Pursuit of Crime. Art and Ideology in Detective Fiction*, Yale University Press 1981.
- Pettersson, Anders, *Realism som terminologiskt problem. Några definitioner i modern litteraturvetenskap och deras giltighet*, Liber 1975.
- Pyrhönen, Heta, *Murder from an Academic Angle. An Introduction to the Study of Detective Narrative*, Camden House 1994.
- Rose, Margaret A., *Parody: Ancient, Modern and Post-Modern*, Cambridge University Press 1995.
- Rönblom, H.-K., "Endast för segervissa", i *Meningar om mord. 15 uppsatser om deckare, deckarförfattare och deckarhjältar*, red. Jan Broberg, Cavefors 1968.
- Sayers, Dorothy L., *Gaudy Night* (1936), Chivers Press 1988.
- Sayers, Dorothy L., *Fem villospår (Five Red Herrings, 1931)*, övers. Sonja Bergvall, Bonniers 1944.
- Sayers, Dorothy L., *Kamratfesten (Gaudy Night, 1936)*, övers. Sonja Bergvall, Bonniers 1989.
- Sayers, Dorothy L., *Lord Peters smekmånad (Busman's Honeymoon, 1937)*, övers. Sonja Bergvall, Bonniers 1989.
- Sayers, Dorothy L., *Lord Peters största affär (Whose Body?, 1923)*, övers. N. Edward Werner, B. Wahlströms förlag 1954.
- Sayers, Dorothy L., *Mördande reklam (Murder must Advertise, 1933)*, Bonniers 1950.

Debatt: "Kampen om historien"

Gunlög Fur

Inledning

Den kände israeliske författaren Amos Oz är "trött på historien" enligt en artikel i DN 28/2 2009. Han menar att i Mellanöstern minns människor alltför mycket och alltför väl. Det är nödvändigt, säger han, att "sluta tjafsas om det förflutna. Vi kan som människor faktiskt leva med två olika historiska berättelser, i var sin stat, en palestinsk och en israelisk, utan att behöva bekämpa varandra."

Det är inte bara i Israel och Palestina som vi översköljs med historia. Det går idag nästan inte att undgå rubriker som basunerar ut att vi är med om historiska händelser, vare sig det rör kriser eller idrottsframgångar! Löpsedlar och annonser talar också om för oss att vi – eller i alla fall några av oss – kan både bli historiska och vara med om att forma morgondagens historier. Historiska skildringar säljs som aldrig förr. Det är populärt med historia, i alla fall i Sverige. Men i många delar av världen delar man Oz uppfattning, att det är dags att ta avstånd från att det förflutna bestämmer hur vi lever nu. Att säga nej till historien – och historia – är en strategi som för många framstår som rationell. 2005 avtäcktes en märklig staty i den bosniska staden Mostar vid den världsberömda medeltida bro som nu återuppbyggts efter krigets bombningar på 1990-talet. Statyn var av den kinesisk-amerikanska kung-fu-stjärnan Bruce Lee. En ungdomsgrupp i Mostar drev detta projekt som en protest mot användandet av allmänna utrymmen för att glorifiera landets olika nationalism. En talesman för dem beskrev Bruce Lee som "tillräckligt långt från oss att ingen kan fråga vad han gjorde under andra världskriget".

Att det förflutna är närvarande i nuet är kanske en självklarhet. Historia är inte endast en samling fakta om vad som hände förr. Snarare kan man se historien som en part i en relation, där den andra är nutiden. Förhållandet kan se ut på många sätt, ibland gott, stundtals ytligt, vid andra tillfällen smärt- och konfliktfyllt. Det är en relation där nutidens krav, önskemål och frågor tycks dominera. Men historien träder också in i nuet på sätt som inte helt styrs av det nuvarande. På många sätt och på flera plan kan man säga att det ständigt pågår en kamp om historien. Denna kamp är i fokus för kursen "Kampen om historien" som getts inom ramen för masterprogrammet i språk, litteratur och historia vid Växjö universitet, vårterminerna 2008 och 2009. Huvudtemat i detta nummer av HumaNetten är ett resultat av denna kurs och syftet är att med hjälp av olika exempel diskutera och debattera centrala aspekter som olika strider om historien ställer människor inför och vad det kan betyda för vilken historia vi berättar och forskar om och hur det görs.

Man kan identifiera åtminstone fyra olika sätt att hantera problematiska, konfliktfyllda och mångfaldiga anspråk på historia:

- I *skriva om* – i detta inbegrips alla de sätt på vilket kollektiv formeras genom att "deras" historia skrivs; exempelvis kvinnohistoria, samisk historia, arbetarhistoria, hbt-historia.
- II *göra rent hus* – häri återfinns olika former av sanningskommissioner, som syftar till att en gång för alla ta itu med det förflutnas övergrepp och misstag för att kunna gå vidare i en ny gemenskap inför framtiden. Här återfinns t. ex. de ansträngningar som görs och gjorts för att be om förlåtelse för det förflutnas brott.

III repetera – åminnelserna som görs både av det tragiska, som Förintelsen, och av händelser som 1809, 1905 och alla andra jubileumsår. Detta görs specifikt i syfte att inte glömma.

IV glömma – vilket är den diametrala motsatsen till ovanstående. Strategin här är att dra ett streck över historien och sluta använda den som ett redskap i samtida samhällsbyggen.

Är dessa möjliga och rimliga hållningar till historia? Är de relevanta och adekvata? I några inlägg debatterar masterstudenter och doktorander i historia dessa frågor med utgångspunkt i en rad olika exempel av kontrasterande och omtvistade historier. Här berörs glömska och minne, brott begångna i det förflutna, vems röst som ska få höras, hur historien om ”vår” framgång förutsätter en underordnad ”Andre”, tro eller vetenskap som grund för historieskrivning. Inläggen skall ses som just inlägg – inledningar till fördjupade samtal och tankar om hur förhållandet ser ut och hur vi vill att det ska vara, mellan det som varit och det som är.

Vetenskap och tro – två halvbor av samma hjärna?

Emilie Wellfelt

I september 2008 publicerade Sydsvenskan.se nyheten: Per Eriksson blir rektor för Lunds universitet (Thunell 2008). Några timmar senare infördes en läsarkommentar med rubriken ”Man undrar”. Signaturen Fundersams inlägg lydde: ”Vad anser den frireligiöse Eriksson om kreatio-nism, intelligent design, skapelseberättelsen i bibeln, stamcellsforskning, evolution m m, m m??” (Sydsvenskan.se 2008-09-26). Inlägget kan betraktas som startskottet för en het debatt. När det blev allmänt känt att nye universitetsrektorn var före detta pingstvän som numera tillhörde Hyllie Park-kyrkan och var medlem i Evangeliska frikyrkan, då var det många som kritiserade tillsättningen. Grunden i kritiken var frågan om tro och vetenskap går att förena.

Lärare på universitetets naturvetenskapliga fakultet hörde till dem som protesterade högljutt. Ett argument lydde: ”Pingstkyrkan är ju en rätt extrem vetenskapsfientlig rörelse” (Fagerström & Thunell, 2008). Själv kommenterade den blivande rektorn ”Jag har en kritisk vetenskaplig grundsyn, och för övrigt tror jag på religionsfrihet” (Sydsvenskan.se 2008).

80 år tidigare, 1928, upptäckte den indiske fysikern C.V. Raman ljusets oelastiska spridning, den så kallade Ramaneffekten. 1930 renderade detta ett Nobelpris i fysik (The Nobel foundation 1930). Vad har lundarektorn och nobelpristagaren gemensamt? Kanske sin syn på vetenskap och tro. Om Raman berättas att han vid ett tillfälle rusade hem från sitt laboratorium i Calcutta för att hinna med ett rituellt bad innan en solförmörkelse inträffade. När detta ifrågasattes lär Raman ha svarat att ”Nobelpriset, det var vetenskap, men en solförmörkelse, det är personligt” (Chakrabarty 2008[2000]).

Berättelsen om nobelpristagaren har publicerats av den marxistiska historikern Dipesh Chakrabarty i boken *Provincializing Europe, Postcolonial thought and historical difference*. Chakrabarty tolkar indisk historia ur ett postkolonialt perspektiv, men med analysredskap som är hämtade från västerländsk tradition. Ett dilemma han möter är sättet som mänsklig aktivitet i en indisk kontext länkas samman med närvaro och agerande av gudar eller andar. Gudar med egen vilja hör inte hemma i vetenskapliga historiska arbeten, så vad gör man om de envisas med att dyka upp i källmaterialet? Hur ska man, till exempel, i en historiematerialistisk analys hantera *Hathiyar puja*, dyrkan av verktyg, som firas i många nordindiska fabriker? (Chakrabarty 2008 [2000]: 76 ff., 95 f.).

En möjlighet är att, som Chakrabarty gjort (1989), se tillbedjan av maskiner, allt från taxibilar till svarvar, som motsvarigheten till att teckna en försäkring. Men han är uppenbart otillfredsställd av att reducera tro till funktion. Varför har han sådana dubier? Chakrabarty pekar mot sitt eget förflutna. I ett nytillkommet förord till senaste upplagan (2008 [2000]) av *Provincializing Europe* berättar Chakrabarty att han under sin uppväxt i en bengalisk medelklassfamilj i Calcutta aldrig funderade speciellt över begreppet Europa. Han föddes efter självständigheten 1947, men arvet efter det brittiska kolonialväldet, fanns överallt runt honom. Allt från trafikregler och skoluniformer till kritik mot kastsystemet och arrangerade äktenskap kunde härledas dit. Myten om Europa var högst närvarande i Indien efter kolonialtiden.

Marx tog stor plats i det intellektuella samtalet under 1960- och 1970-talen, så även i Indien. Med sina vänner drack den unge Chakrabarty te och diskuterade huruvida indiska kapitalister skulle betraktas som en nationell bourgeoisie eller om de var en klass underställd det interna-

tionella kapitalet. Utan att tveka diagnostiserade de feodala attityder hos folk i sin omgivning. Begreppen användes utan analys, eftersom man redan visste vad de betydde. Den självklarheten försvann när Chakrabarty började studera historia. Vardagsorden problematiserades när de blev redskap för professionell historiematerialistisk samhällsanalys. 1976 flyttade Chakrabarty till Australien för sin forskarutbildning, som var inriktad på Sydasiens. Han har inte varit bosatt i Indien sedan dess. Chakrabarty blev en av redaktörerna bakom de vetenskapliga tidskrifterna *Subaltern studies* och *Postcolonial Studies*.

Den historia han velat lyfta fram är de undertrycktas, de marginaliserades. Om man har den ambitionen, hur ska man då förhålla sig till att de man identifierat som undertryckta, till exempel bönderna i Santalupproret 1855, hävdar att de agerade på uppmaning av guden Thakur? Ska böndernas egen version avfärdas som strunt? Kanske inte, men den kan inte heller forma en vetenskaplig analys av upproret, menar Chakrabarty (2008 [2000]: 103, 105f.).

Chakrabarty har ingen patentrösning på problemet. Han hävdar tvärtom att det inte finns någon möjlighet att förena Santalernas syn med historikernas. Det finns dock ett par alternativa sätt att hantera saken. Ett är att definiera sig själv som ett modernt subjekt vars studieobjekt är Santalbönderna och deras livssituation. Resultatet blir en studie där man söker förklaringar till upproret 1855. Det andra alternativet är att lösa upp tidsväven och inta ståndpunkten att böndernas agerande har betydelse idag, att det kan ge vägledning för oss som lever nu. Chakrabarty hävdar att historieskrivande kräver en sådan inlevelse. Först måste man förstå, sedan kan man distansera sig och söka förklaringar (Chakrabarty 2008 [2000]: 108ff., 112).

Chakrabartys första substantiella bidrag till indisk historieskrivning var *Rethinking Working-Class History: Bengal 1890-1940* (1989). Boken om arbetarhistoria i Bengalen bottenar i ungdomens diskussioner om proletariats världshistoriska roll i ett land som domineras av jordbruk snarare än industri. Under arbetets gång började Chakrabarty ifrågasätta de teoretiska grunderna för arbetet. Går det att ta idéer som bottenar i europeiska förhållanden och applicera dem på andra platser?

Författaren beskriver hur han upplevde två steg av distansering. Dels ett historiskt objektivet perspektiv på det skeende han analyserade, dels en närmast parodisk känsla av att kränga på karaktärer ur bengalisk och indisk historia kostymer som inte riktigt ville passa, eftersom det var "European costumes lent by the Marxist drama of history" (Chakrabarty 2008 [2000]).

Den egna erfarenheten av migration, från Indien till Australien, har stor betydelse för det problem som Chakrabarty tampas med, nämligen hur tanke är relaterat till plats och tid; att leva i olika världar som vägrar fusionera. Som ett slags tröst lyfter han fram indiska vetenskapsmän som inte valt mellan världarna, utan rört sig i båda. Nobelpristagaren Raman som sprang hem för rituell tvagning när det var solförmörkelse är ett exempel. En annan känd indier var matematiker, astronom och samtidigt astrolog. När sonen undrade hur fadern kunde läsa ur hinduiska texter med sådan religiös inlevelse, för att senare samma dag tala uppskattande om Bertrand Russell eller den amerikanske religionskritikern Ingersoll, svarade fadern: "Vet du inte att hjärnan har två lober?" (Chakrabarty 2008 [2000]: 253).

Uppenbarligen hade varken nobelpristagaren i fysik eller den kände matematikern problem med att husera motsägelser inom sig. De båda hjärnloberna, eller skillnaden mellan vetenskap och det personliga, är enligt Chakrabarty exempel på olika sätt att se tid och att förhålla sig till historia. Ett slags historia handlar om att analysera orättvisor. Ett annat slags historia handlar om olika sätt att vara människa (Chakrabarty 2008 [2000]: 254).

Chakrabartys dilemma är förhållandet tro och rationalitet. Kanske finns också ett slags lojalitetskonflikt mellan hans intellektuella förebilder och de undertryckta människor som han vill ge röst åt. Det intellektuella arv han refererar till kommer i första hand från europeiska tänkare, men han har svårt att få de europeiska kostymerna att passa indiska aktörer. Problemet belyser han genom att lyfta fram Ranajit Guha (1983) och dennes kritik av Eric Hobsbawm (1978 [1959]). När Hobsbawm kategoriserar 1900-talets sociala rörelser som ”arkaiska” och tredje världens bönder som ”prepolitiska”, är varken Guha eller Chakrabarty med på tåget (Chakrabarty 2008 [2000]: 11–16).

Det finns två linjer i Chakrabartys kritik av västerländsk historiesyn. Dessa löper som röda trådar genom *Provincializing Europe*. En är synen på modernitet och utveckling, där bönderna i tredje världen blir anakronismer. De är arkaiska reminiscenser som med tiden kommer att utvecklas åt ett bestämt håll. Detta evolutionistiska synsätt är implicit eller explicit en markör för tredje världens ”inte ännu”-skap, att folk utanför västvärlden inte är moderna ännu. Synsättet präglar, enligt Chakrabarty, även självsynen hos många representanter för tredje världens intellektuella. Men, har Guha (1983) argumenterat, Indiens bönder var under den aktuella perioden (1900-tal) inte anakronismer i en moderniserande kolonial värld, utan lika samtida som kolonialismen och utgjorde en fundamental del i den modernitet som kolonialstyret förde med sig i Indien.

Den andra linjen i Chakrabartys kritik riktar in sig på hur Hobsbawm tolkat bönders uppror som arkaiskt på grund av att det organiserades utifrån släktskap, religion och kast samt involverade gudar, andar och övernaturliga fenomen som aktörer utöver människorna. Chakrabarty vill inte offra gudarna och andarna på rationalitetens altare. I frågan om att vara människa inkluderar han, med hänvisning till Heidegger, frågan om att vara med gudar och andar. Annorlunda uttryckt ingår det i att vara människa möjligheten att upptäcka ett behov av gud eller gudar utan att vara förpliktigad att först fastställa deras existens. Den monoteistiske guden har kanske haft sina motgångar under det senaste århundradet, resonerar Chakrabarty, men vidskeplighet har aldrig dött ut någonstans där det finns människor. Moderna människor behöver inte ha bestämd religionstillhörighet, men de fortsätter att tro på saker som inte kan bevisas (2008 [2000]: 16).

Vad är då hans tips till den som ska analysera en bonderevolt i Indien, som enligt bönderna själva skett på uppmaning av deras gud/gudar? Att översätta gudarnas vilja med en världslig förklaring, ett underliggande missnöje, ligger nära till hands. Men, säger Chakrabarty (2008 [2000]: 89): ”The question is: How do we conduct these translations in such a manner as to make visible all the problems of translating diverse and enchanted worlds into the universal and disenchanting language of sociology?” Hur ska man översätta förtrollade världar till vetenskap utan att något väsentligt går förlorat i översättningen?

Chakrabartys dilemma kring vetenskap och tro är långt från unikt. Det visar bland annat debatten efter rektorstillsättningen i Lund hösten 2008. Går det en gräns mellan tro och vetenskap? Kan man ha en kritisk vetenskaplig grundsyn och samtidigt vara troende?

Min egen forskning i Indonesien rör människor som inte drar någon skiljelinje mellan synligt och osynligt. De lever i högsta grad i en besjälad värld – utan att vara medeltidsmänniskor. Detta måste jag förhålla mig till. Jag ser inga entydiga svar i Chakrabartys resonemang, men om jag identifierar mig som sekulariserad svensk historiker läser jag in ett förslag, nämligen möjligheten att vända på perspektiven. I mitt fall genom att låta tro vara den självklara utgångspunkten.

För Chakrabarty ger Marx analytiska redskap till abstraktion och till att belysa sociala orättvisor. Den andra teoretiska inriktningen som attraherar honom är hermeneutiken, med betoning på

existentiell filosofi à la Heidegger. Där, menar Chakrabarty, får tanke och olika former av mänsklig samhörighet plats. Marx och Heidegger är som hjärnans två halvor, en som distanserar och analyserar, och den andra som söker sig in i ett myller av möjligheter.

Referenser

- Chakrabarty, D., 1989, *Rethinking Working-Class History: Bengal 1890-1940*, Princeton: Princeton University Press.
- Chakrabarty, D., 2008 [2000], *Provincializing Europe, Postcolonial thought and historical difference*, Princeton: Princeton University Press.
- "Department of History, the University of Chicago, Dipesh Chakrabarty, Biography"
<http://history.uchicago.edu/faculty/chakrabarty.html> 2009-03-19
- Fagerström, E., Thunell, C. 2008, "Lärare protesterar mot val av rektor", *Sydsvenskan.se* 2008-10-03, <http://sydsvenskan.se/utbildning/article374726.ece>
- Guha, R., 1983, *Elementary aspects of peasant insurgency in colonial India*, Delhi: Oxford University Press.
- Hobsbawm, E. J., 1978 [1959], *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*, Manchester: Manchester University Press.
- Sydsvenskan.se, 2008, "Tre kommentarer från Per Eriksson", osignerad artikel på *Sydsvenskan.se*, publ. 2008-10-03, <http://sydsvenskan.se/lund/article374725/Tre-kommentarer-fran-Per-Eriksson.html>
- Sydsvenskan.se, 2008, "Man undrar", kommentar till artikel publicerad på *Sydsvenskan.se* 2008-09-26, <http://sydsvenskan.se/lund/article372305/Han-blir-Lunds-nya-rektor.html?articleTab=comments>
- The Nobel foundation, 1930, "Sir Venkata Raman, The Nobel prize in physics 1930", http://nobelprize.org/nobel_prizes/physics/laureates/1930/raman-bio.html
- Thunell, C., 2008, "Han blir Lunds nya rektor", *Sydsvenskan.se*, 2008-09-26, <http://sydsvenskan.se/lund/article372305/Han-blir-Lunds-nya-rektor.html>

Medel för nationsbyggande

Åsa Olovsson

Den stora plåtburken med knäckebröd i är dekorerad med snirkliga bokstäver. Där står ”Swedish souvenir”. På burken finns motivet av en leende same. Han är klädd i sin färgrika kolt och har en lappmössa med röd, stor tofs på. När jag tittar på bilden påminns jag om den samedräkt jag fick som barn. Denna minnessak ligger numera i kistan med utklädningskläder och används av mina barn. Souvenirerna i mitt hem visar hur ett kolonialt arv finns i vår vardag och hur det förs över till nästa generation.

Ett helt annat arv kommer från den traditionellt nationalistiska historieskrivningen. Där finns en mängd exempel på heroiska förebilder som kungar, hjältar och upptäckare, vilka hyllats av nationen. De har skrivits in som starka aktörer bakom nationens bildande och framåtskridande och blivit redskap i kampen om historien. Upphöjda mäns nationella och internationella insatser har gjorts för landets bästa. Men det finns kanske en sanning däremellan. Där det koloniala arvet på ett måhända oväntat sätt har använts för att stärka den nationella självbilden.

Från ett postkolonialt perspektiv definierar man sin egen identitet genom att ta fasta på skillnaden gentemot det som är annorlunda. Till följd av den europeiska expansionen av världen har begreppet *den Andre* tillämpats som markering för avståndet mellan *vi* och *dem*. Denna utveckling har också medfört att den Andre är ett vidgat begrepp. Det kan alltså röra samer såväl som inuiter och indianer, men det kan lika väl handla om det afrikanska zulufolket. Med avstamp i denna tanketradition, kan en koloniserande dominant kultur använda den Andre som referens för att bygga upp den egna nationella självbilden. Ur det perspektivet finns det skäl att vid sidan av modiga män se den koloniserade Andre som medel för nationsbyggande även i Norden.

Nämnda souvenirer är exempel på hur den Andre använts som symboler i ett ekonomiskt syfte för att sälja Sverige. Andra ting är etiketter på tändsticksaskar. Etiketter med etnografiska motiv har varit viktiga i marknadsföringssyfte. Med intentionen att göra Sveriges tändsticksindustri känd under den industriella epoken har samemotiv använts. Men även andra koloniserade har utgjort motiv. Ett exempel är ”Tre lättklädda afrikanska kvinnor” (Loewe 1997: 74). Den Andre har varit ett medel för den svenska tändsticksindustrin att nå framgångar på exportmarknaden. Den stora produktionen belyser hur Sverige finansiellt har kunnat visa sig starkt i förhållande till andra nationer genom att utnyttja varumärken där den Andre varit ett centralt inslag. Symbolerna har förstärkt den nationella identifikationen, men har också upprätthållit avståndet till den Andre.

Den Andre har även använts i en kontext som rör reseskildringar, vilket medfört att distansen mellan *vi* och *dem* har befästs. Exempel från 1800-talet som frammanat sådana berättelser är Vegaexpeditionen, med Adolf Erik Nordenskiöld i spetsen, samt Knud Rasmussens polarexpeditioner. Visserligen blev polarforskarna nationalsymboler i sig, men deras skildringar av den arktiske Andre användes även i syfte att nå berömmelse. Det finns exempel som pekar på att de erövrade nationerna ”utvecklade sin identitet som överlägsna civilisationer med en mission [ ] att civilisera” (Wallin Weihe 1999: 167 [min övers.]). Polarexpeditionerna var en investering för nationerna, när det gällde att visa sig självständiga. Av det skälet kan äventyrsskildringarna med ett exotiskt innehåll ses som medel för uppbyggnad av en civiliserad nationell självbild, här för Sveriges och Danmarks del.

Fördjupad kunskap om den Andre har även skett med vetenskaplig intention. Det skedde mot bakgrund av tidiga upptäckare och var ett led i den ökade europeiska expansionen. Kultur omvandlades och klassificerades. Ett exempel visar hur finländska vetenskapsmän genomförde antropologiska studier i Sydamerika och Nya Guinea i början på 1900-talet. På så vis har de kunnat använda sin nyvunna kunskap om den Andre ”för att etablera sig själva som akademiker och stärka sin vetenskapliga auktoritet” (Hollsten 2007: 90 [min övers.]). Exemplet visar att forskning kan betraktas som statusmarkör, vilken bidragit med att förhöja den nationella självbilden.

Denna slags forskning har i sin tur påverkat beskrivningen av den koloniserade Andre i den allmänna historieskrivningen. Även om omfattningen är ringa finns det i den svenska grundskolans böcker inslag, där den Andre pekats ut som något främmande och farligt. I en bok från 1960-talet omnämns zulufolket. Om dem sägs: ”Zulukaffrerna i Sydafrika var farliga *fiender* till de vita [ ] Här rusar de fram mot en engelsk trupp, som de nästan tillintetgjorde.” (Olovsson 1998: 16). Stof-fet i läroböckerna har signalerat värderingar och ideal som markerat avståndet mellan vi och dem. Dessa kan anslutas till den nationella självbilden och uppfattningen att vi till skillnad från dem är civiliserade.

I en helt annan kontext kan den Andre också betraktas som redskap för svenskarna att kunna visa sig starka jämfört med andra folk. I det här fallet handlar det utnyttjandet av båtsmän från den östra rikshalvan i form av arbetskraft, men även ifråga om att försvenska den tidigare danska provinsen Blekinge (Villstrand 1987). Huvudskälet var lättillgänglig manskap, eftersom Karlskrona i slutet av 1600-talet hade grundats som flottbas. Men de förhållanden som båtsmännen fick uppleva var miserabla. På sin nya hemort väckte de anstöt och upplevdes som främlingar. Förvisso har det diskuterats om Finland kan betraktas som koloni till det svenska riket. Men det finns forskning som framhåller att Finland varit ”en underordnad [och] till och med förtryckt del av det svenska riket” (Engman 2008: 133). Det perspektivet uppmuntrar till att betrakta de finska båtsmännen som medel i konstruktionen av den svenska nationalstaten.

Då den koloniserade Andre har skymtat på tändsticksetiketter, i reseskildringar, i vetenskapliga studier, i läroböcker samt också varit redskap i införlivningen av territorium, finns flera skäl att se den koloniserade Andre som medel för nationsbyggande i Norden. Erövrande nationer har inte kunnat framstå som starka och framgångsrika enbart med kungar, hjältar och erövrare som medel. För att kunna uttrycka en nationell identifikation tillsammans med civilisation, har det krävts att nationen kunnat mäta sig med något. De här exemplen visar att den har gjort det på bekostnad av den Andre. Utan den Andre fanns ingen möjlighet att uttrycka: Vi var där, vi upptäckte, vi är starka och modiga och vi har kunskap. Det var ett sätt för redan väl rustade nationer att vinna kampen om historien.

Referenser

- Engman, Max, 2008, ”Tack för bildningens och lagstiftningens gåfva” i *Ord & bild, Norden & kolonialismen* nr 2.
- Granqvist, Karin, 2007, ”Between the Arctic 'Other and subject'” i *Encountering Foreign Worlds. Experiences at Home and Abroad. Proceedings from the 26Th Nordic Congress of Historians. Reykjavik 8-12 Augusti 2007*, red. Guðmundur Jónsson.
- Hollsten, Laura, 2007, ”Among Indian tribes and Kiwai Papuans” i *Encountering Foreign Worlds. Experiences at Home and Abroad. Proceedings from the 26Th Nordic Congress of Historians. Reykjavik 8-12 Augusti 2007*, red. Guðmundur Jónsson.

- Loewe, Walter, 1997, *De tände en eld. Svensk tändsticksindustri 1836–1996*. Stockholm.
- Olovsson, Åsa, år? ”Budskap, uttryck och förändring i historieläroböcker från 1960 till 1980-tal”, D-uppsats, Högskolan på Gotland.
- Said, Edward W., 2004, *Orientalism*. Stockholm.
- Villstrand, Nils Erik, 1987, ”Från det avlägsna Finland till orter nära flottan. De finska båtsmanskompaniernas förflyttning på 1680-talet”, i *Kustbygd och centralmakt 1560–1721*. Helsingfors.
- Wallin Weihe, Hans-Jørgen, 1999, *Social work and Missionary Work as part of the power game. Meddelanden från Socialhögskolan 1999:3*. Lund.

Den lilla ondskan och det kommunistiska arvet

Fredrik Blomqvist

Det är Prag 1950. Den tjugotvååriga stridsflygaren Miroslav Dvořáček som flydde till Tyskland efter den kommunistiska kuppen två år tidigare har återvänt som spion för den amerikanska säkerhetstjänsten. Hans uppgift är att söka kontakt med en högt uppsatt ingenjör vid ett kemiföretag i staden och rekrytera honom som informatör. Dvořáček möter i staden sin barndomsvän Iva Militká som tillsammans med pojkvännen Miroslav Dlask studerar vid Karlsuniversitetet. Det blir ett glatt återseende och medan Dvořáček söker efter ingenjören lämnar han sin resväska i deras studentkorridor. Dvořáček försöker att lokalisera mannen visar sig fruktlös och han bestämmer sig så småningom att ge upp och försöka igen nästa dag. Men när Dvořáček återvänder till studentbostaden möts han av två poliser istället för sin vän Militká. Förrådd blir han arresterad och dömd för spioneri, desertering och högförräderi. Ett långt fängelsestraff väntar där Dvořáček bland annat tillbringar fjorton år i de ökända urangravnarna. Det föregående är inte handlingen i en spionroman eller thriller, utan en av många liknande händelser i det kommunistiska Tjeckoslovakien. Det här var däremot ett fall som skulle få stor publicitet långt senare.

Fallet Milan Kundera

I oktober 2008 publicerade tidskriften *Respekt* en artikel där författarna hävdade att de funnit vem det var som angav Dvořáček. Avslöjandet fick genomslag både i Tjeckien och utomlands, det senare underlättades av att tidskriften såg till att översätta artikeln till engelska på sin nätupplaga. Jag kom i kontakt med frågan genom att den plockades upp av ett nätverk för europeiska kulturtidskrifter – Eurozine. Deras mål är att spegla och sammanföra den politiska och kulturella debatten i Europa och som ett led i detta brukar artiklar från tidskrifterna som ingår i nätverket läggas upp på nätet. Några översatta tjeckiska artiklar som rörde *Respekts* avslöjande lades också upp, kompletterat med länkar till artiklar på annat håll.

Anledningen till uppståndelsen kring artikeln var att den utpekade inte var någon mindre än den kände författaren Milan Kundera som i början av 50-talet också var student vid Karlsuniversitetet. Anklagelserna grundades på en rapport från en lokal polisstation, funnen i ett arkiv hos Institutet för studier av totalitära regimer, där Kundera står som anmälare. Det som ansågs ha hänt var att Dlask hade sett Dvořáček som en potential rival och berättat om besöket för Kundera som i sin tur gått till polisen. Kundera som blivit känd som en dissident och kritiker av det kommunistiska systemet – efter Warszawapaktens invasion emigrerade han till Frankrike 1975 – var en tacksam måltavla för den som vill putta ner en moralisk auktoritet från hans piedestal. Emot honom ställdes olika omständigheter i hans liv. Han hade inte kommunicerat med medierna på tjugofem år och endast lämnat ett kort nekande till anklagelserna. Dessutom har Kundera sedan han bosatt sig i Frankrike – numera med franskt medborgarskap – endast sällan och diskret besökt Tjeckien. Sedan 1993 hade han till och med övergett tjeckiskan i sitt författarskap. Hänvisningar gjordes till hans författarskap där angiveri och förräderi varit ett viktigt tema och därför kunde vara ett tyst medgivande. Hans syn på författarskapet och romanen – där den ska läsas för sig själv, utan hänvisningar till författaren – har tagits som intäkt för ett försök att avlägsna sig från sitt förflutna.

De som gav Kundera sitt stöd, bland annat den tidigare presidenten Václav Havel, har pekat på omständigheterna kring dokumentet. Dels att den saknades i hans egen akt hos säkerhetspolisen

och att både id-nummer och underskrift saknas på anmälan. Varken Militká, Dlask eller Kundera blev heller förhörda av polisen. Litteraturkritikern Zdenek Pesatt meddelade några dagar efter originalartikelns publicering att Dlask på femtiotalet berättade för honom att han informerat polisen om en misstänkt spion. När det också kunde beläggas att Dlask varit i kontakt med säkerhetspolisen var för en del saken avgjord. En av dem som stod bakom artikeln var dessutom släkt med Dlasks änka, Militká, vilket väckte frågan om det kunde handla om ett försök att minska den avlidnes skuld. Utöver tekniska detaljer vände sig Kunderas försvarare mot den starka betoningen på gott och ont i anklagelserna, med Kundera som ondskefull lakej och Dvořáček som ädel frihetskämpe. De menade att en eventuell angivares handlande måste bedömas utifrån 1950-talets ramar, att det i den tidens samhälle rådde en kommunistpatriotisk stämning där misstänksamhet mot utomstående odlades och där stränga straff kunde utdömas för den som upptäckt men inte rapporterat någon eller något misstänkt.

Att minnas det förflutna

Affären är i sig ett exempel på en konflikt om hur historien ska tolkas, men är inte bara en fråga om Kunderas skuld eller oskuld. Det handlar också om tjeckernas hantering av sitt förflutna. Litteraturprofessorn Miroslav Balastik ger en bild av det tjeckoslovakiska samhället efter 1968 för att sätta debatten i sitt sammanhang. Invasionen krossade slutgiltigt alla illusioner som tidigare kunde ha funnits om kommunismen. Den styrande regimen, vars maktinnehav helt vilade på Moskvas stöd, slöt dock ett slags informellt avtal med befolkningen. Medborgarna skulle å sin sida uppfylla vissa formella förpliktelser, som medlemskap i vissa föreningar, deltagande i valen och hissande av sovjetiska flaggor vid lämpliga tillfällen. I gengäld kunde få de goda positioner, utbildning för barnen och semestrar i Jugoslavien. Resultatet blev en stabilitet i samhället, men det innebar också att medborgarna kom att bära på skamkänslor över sin medgörlighet. Den misstänksamhet som medborgarna kände mot sig själva och andra gjorde gränsen mellan individen och regimen otydlig vilket hjälpte regimen att överleva. När den sedan föll under ”sammetsrevolutionen” 1989 var det med hjälp av en ny generation som inte ville veta av avtalet. Men någon fullständig uppgörelse med det som hade varit blev det inte utan regimskiftet skedde, som i Polen, snabbt och smärtfritt (Václav Havel valdes faktiskt av den sittande riksdagen). Antingen ställdes de avsatta ledarna aldrig inför rätta eller så fick de sina mål avskrivna efter att de dragits i långbänk. Kommunistpartiet blev heller inte förbjudet, även om ungdomsförbundet tvingats upplösas 2006 med motiveringen att det hade kollektivisering på programmet.

Det försoningsfulla maktskiftet gjorde att allt gick smidigt och fredligt tillväga. Men det innebar också att frågan om ansvar blev satt på undantag och därigenom hämmades processen med att bearbeta historien och skilja regimen och folket åt. De som fått ta skulden och ansvaret är inte de som suttit på beslutsfattande positioner, vars inblandning ursäktades med att de bara gjorde sitt jobb, utan de som givit regimen sitt dolda stöd – informanterna och angivarna. Det fick sitt uttryck 1992 när anti-kommunisten Petr Cibulka publicerade bästsäljande listor över alla säkerhetstjänstens agenter och informatörer. Bland namnen fanns många kända personer: skådespelare, intellektuella, präster och framstående dissidenter. Trots oklarheter kring hur listorna tillkommit mötte de inget motstånd från officiellt håll och en jakt på skyldiga kunde börja. Resultatet för de anklagade blev att de förlorade vänner, prestige och ibland jobb. En lag infördes med syfte att de som varit medlemmar i kommunistpartiet eller samarbetat med regimen skulle förhindras från att inneha offentliga positioner. Men det visade sig sedan att listan även innehöll personer som bara

omnämnts som möjliga informatörer och att den inte heller informerades om huruvida informationen hade fått fram via tvångsmetoder. De anklagade hade dock svårt att få upprättelse då arkiven var stängda för kontroll, och något större intresse för de individuella historierna visades inte. Det ställer Balastik i kontrast till reaktionen efter anklagelserna mot Kundera, där stämningen från det tidiga 1990-talet var borta. Det tjeckiska samhället letar inte längre efter skyldiga, menar han, det tvivlar istället för att döma. En ny fas i det post-kommunistiska Tjeckien har nåtts där samhället vill höra historierna bakom det som hänt.

Tidningen *Respekts* redaktör Martin M. Šiemečka har en annan syn på saken. Han ser fallet Kundera som ett led i en uppgörelse med den vedertagna bilden av kommunistregimen som ett sofistikerat fångslande av anden som förgiftade samhället, den bild Kundera och hans fars generation har stått för, där skönlitterära berättelser ersatt riktiga minnen. Istället vill han se en fokus på den lilla, banala ondskan som finns i människors handlingar och att historien istället för att ses som ett avslutat kapitel ska användas till att söka efter nyckeln till friheten och undvika risken för upprepningar. Ett exempel på en uppgörelseprocess kan ses i Polen, även om den måhända har dagspolitiska förtecken. En rättegång har startats mot den före detta generalen och presidenten Wojciech Jaruzelski angående hans ansvar för undantagstillståndet 1981. Lech Walesas förflutna har granskats i en nyutkommen bok där det hävdas att han på 70-talet lämnade information till säkerhetstjänsten om arbetskamrater i utbyte mot betalning.

Jag räknar mig nog till dem som gärna ser att Tjeckien gör upp med sitt förflutna för att slutligen ta sig framåt. Kanske något liknande Sydafrikas Sannings- och försoningskommission, som hade till uppgift att genom att vädra apartheidbrotten en gång för alla bilägga potentiella konflikter. Det hade varit ett sätt att bearbeta det som hänt, även om den efterföljande hanteringen av historien och historieskrivningen i Sydafrika präglats av en viss glömska och överslättande i förhållande till missdåden. Hur som helst behövs det en lösning där hela samhället analyseras, inte bara fall med kända personer som kan ge publicitet, som det lite cyniskt kan sägas ha varit hittills. För den som vill ta itu med historien kanske Václav Havels ord kan vara ett gott råd: ”Var försiktig när du tolkar historien! Annars kan du göra mer skada än nytta. Precis som din farfader gjorde.”

Referenser

Abrahám, Samuel, *A trace of metaphysics?*

<<http://www.eurozine.com/articles/2008-10-22-abraham-en.html>>. Avläst den 20/3 2009.

Balastik, Miroslav, *Two stories*.

<<http://www.eurozine.com/articles/2008-11-07-balastik-en.html>>. Avläst den 20/3 2009.

Havel, Václav, *Two messages*.

<<http://www.salon.eu.sk/article.php?article=732-two-messages-english>>. Avläst den 20/3 2009.

Kalinowski, Wojtek, *Fallet Walesa delar Polen*.

<<http://www.dn.se/dnbok/fallet-walesa-delar-polen-1.466531>>. Avläst den 20/3 2009.

Pallas, Hynek, *Polsk historiedebatt – locket på i Tjeckien*.

<http://www.svd.se/kulturnoje/mer/kommentar/artikel_2176627.svd>. Avläst den 20/3 2009.

Šiemečka, Martin M., *My Father's Generation*. <<http://www.salon.eu.sk/article.php?article=805-my-father-s-generation%E2%8C%A9=EN>>. Avläst den 20/3 2009

>. Avläst den 20/3 2009

Šiemečka, Martin M., *The Owner of the Key*.

<<http://english.respekt.cz/The-Owner-of-the-Key-2741.html>>. Avläst den 20/3 2009.

Třešňák, Petr & Hradilek, Adam, *Milan Kundera's denunciation*.

<<http://english.respekt.cz/Milan-Kunderas-denunciation-2742.html>>. Avläst den 20/3 2009.

Folkmord – glömmas eller åminnas?

Alexander Steinvall

Ska vi glömma eller minnas alla historiens folkmord? Frågan kan vid första anblick verka alldeles uppenbar. Självklart ska människor inte glömma världshistoriens största brott, vare sig det handlar om folkmordet under nazismen eller de röda khmerernas illdåd. Men på vilket sätt ska man minnas dessa folkmord så att de förhoppningsvis inte begås i framtiden? En för stark påminnelse om hemiska folkmord i det förflutna kan få upprörda känslor att blossa upp på nytt, vilket i sin tur kan leda till att krav på hämnd förlänger blodbadet.

Martha Minow, professor vid Harvard University, menar i sin bok *Between Vengeance and Forgiveness*, att förlåtelse varken ska eller borde ersätta rättsliga åtgärder och straff (Martha Minow: *Between Vengeance and Forgiveness*: 15). Förlåtelse från offrets sida markerar enbart hur offret psykologiskt ställer sig till situationen, inte hur rättsystemet ska fungera eller skipa rättvisa. Åtgärder måste ske via det rättsliga systemet så att rättvisa kan skipas. Det är på detta sätt man markerar att folkmord inte bara är olagligt utan också helt oacceptabelt. Eftersom staterna står för de högsta juridiska institutionerna är det viktigt att de formellt markerar att ett brott har begåtts och att de skyldiga lämpligen döms och straffas för sina illdåd och brott.

Rättsliga åtgärder kan också ses som en alternativ hämnd där de rättsliga åtgärderna inte bara markerar de moraliska och emotionella aspekterna utan också upprätthåller en stabil grund för mänskligheten (Minow 1998: 14). Till stor del är det lagar och förordningar som bygger upp en struktur, inte bara för individen, utan även för vår civilisation. Utan lagar och rättskipning kastas vi in i kaos och civilisationens dagar är räknade. Även rättslig bestraffning riskerar dock att gå över gränsen om offrens krav på hämnd tvingar fram nya blodiga uppgörelser så att hämnden i sig blir värre än det faktiska brottet som tidigare begåtts. Brott kan aldrig helt fixeras vid det historiska förflutna; de fortsätter istället att vara låsta i en evig nutid, där de används som argument för hämnd (Minow 1998: 14).

Enligt Minow har inte heller offren efter ett folkmord mer rätt till hämnd eller blodsutgjutelse än förbrytarna själva. Ramarna för hur bestraffningen skall gå till och hur långt den ska sträcka sig är givetvis svåra att fastslå. Att ens föreställa sig att man genom hämndmord kan utkräva rättvisa är enligt mig en hopplös tanke. Därför anser jag att rättväsendets juridiska process ska grundas efter sin specifika situation. Stater är likt individer olika till sin karaktär och därför finns det ingen mall för rättsliga åtgärder för folkmord som passar alla specifika situationer. Enskilda detaljer, tillvägagångssätt, uppsåt etc. är exempel på aspekter som kan variera från folkmord till folkmord. Därför bör man utgå från att alla folkmord skiljer sig från varandra. Exempelvis kan man fundera över om alla eller enbart vissa krigshandlingar ska behandlas som folkmord eller om de bör betraktas som ”vanliga” militära handlingar.

Jag instämmer med Minow att det rent juridiskt är svårt att veta var gränsen ska gå mellan de skyldiga; är t.ex. en menig soldat lika skyldig till folkmord som en angivare eller en civil som väljer att vara passiv trots vetskapen om vad som sker? Med andra ord är det både teoretiskt och praktiskt väldigt svårt att se till att samtliga brottslingar får det straff de förtjänar, om detta nu ens är möjligt. Hur långt ner i både den militära och civila hierarkin ska man till exempel gå för att döma samtliga fall? Enbart insamlandet av bevismaterial för alla mindre ärenden riskerar att vara för överväldigande och bromsa den rättsliga processen. Ett fördröjande av en domstolsprocess kan verka negativt på situationen (vittnen kan avlida etc.), speciellt med tanke på att enskilda och

ökända fall har en tendens att dra ut på tiden. Ett exempel på detta är den serbiska expresidenten Slobodan Milošević mål i FN:s krigsförbrytartribunal som tog åtskilliga år.

Det kanske främsta och mest kända exemplet på rättsprocesser efter ett folkmord är Nürnberggrättegången i förintelsens fotsår. En representant för USA:s Högsta domstol kallade Nürnberggrättegången ”en av de viktigaste rättegångar man kan tänka sig” (Minow 1998: 48). Nürnberggrättegången blev startskottet på en process som skulle utforma en lag som i slutändan stod över nationalstatens. Detta resulterade efter andra världskrigets slut i en FN-konvention om folkmord som gäller under internationell lag. Således lade Nürnberggrättegången grunden för hur man skulle skipa rättvisa vid folkmord och därför har denna process varit en sorts inspiration för tribunalerna (domstolarna) i t.ex. Rwanda och Bosnien (Minow 1998: 48).

Något enkelt svar på frågan hur man ska minnas folkmord kan inte ges, men utifrån min egen åsikt är det bättre att straffa och göra upp med det förflutna så fort som möjligt. Ett otillräckligt eller för snabbt tillvägagångssätt riskerar dock att leda till oroligheter längre fram. Självklart ska sådan bestraffning ske med rättsliga medel och metoder, helst fastställda av en internationell kommitté. Kommittén (eller tribunalen etc.) bör ha som mål att skipa rättvisa i sådan grad att risken för framtida folkmord minimeras, men också försöka gå den svåra balansgång som krävs för att inte själva rättsskipningen blir en ny grogrund för hämnd och ytterligare folkmord.

Referens

Minow, Martha, 1998, *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence*. Boston: Beacon Press.

Förnekelsens grund

Olov Wenell

Hur många svenskar som emigrerade till Sovjetunionen och i synnerhet till Sovjetkarelen under 1920- och 1930-talen är inte helt klarlagt, men att det rör sig om mellan 500 och 1000 personer står klart vid det här laget. De flesta av dessa var kommunister och de flesta kom från Norrbotten med omnejd, varför de kommit att kallas "Kirunasvenskarna". De två viktigaste skälen för dessa människor att emigrera kan kortfattat sägas vara dels den dåliga arbetsmarknadssituationen i Sverige, dels drömmen om att få vara med och bygga världens första kommunistiska samhälle. Hur många som återemigrerade till Sverige är inte heller säkert, men utan tvivel rör det sig om merparten. Alla siffror rörande emigrationen är än så länge ganska osäkra. I och med att allt fler arkiv blir tillgängliga i Ryssland ökar kunskapen om antalet avrättade svenskar vilket, enligt uppgifter från den dåvarande säkerhetspolisens arkiv, nu är uppe i 35 personer. Ytterligare ett 50-tal svenskar blev med största sannolikhet mördade, men uppgifter om dessa saknas.

Anledningarna till att de återvände till Sverige berodde kort sagt på att levnadsförhållandena i många fall inte motsvarade förväntningarna. Ett viktigt skäl var naturligtvis de grymheter som de utsattes för av sovjetiska myndigheter, däribland NKVD, föregångaren till den mer kända KGB. De återvändandes berättelser och det faktum att de överhuvudtaget återvände gjorde att de mottogs med misstro av medlemmar och ledare inom kommunistpartiet i Norrbotten. Vittnesmålen om hot och allmänt misstroende är många. Till och med familjer och gammal vänskap splittrades på grund av att den bild återemigranterna förmedlade inte stämde överens med övriga partikamraters. Återemigranternas berättelser fördömdes av kommunisterna i Norrbotten och återemigranterna betraktades som lögnare och tystades ner. Varför? Att tvisten bottenar i politik torde stå klart, men vari ligger grunden till förnekelsen av de återvändandes berättelser om de faktiska förhållandena i det sovjetiska samhället och till att man har fortsatt att förneka trots att mer fakta allteftersom kommit i dagen? Till stor del har svaret sökts i den svenska inrikespolitiska situationen, men att se förnekelsen enbart som en del av denna är ett föga tillfredsställande förhållningssätt.

De som kommit att kritisera hemvändarna var trots allt inte sovjetmedborgare, utan svenskar, men var till stor del medlemmar av kommunistpartiet i Norrbotten. Förhållandet till sovjetstaten har varierat i omfattning och intensitet, men klart står att ledande kommunister i Norrbotten under 1920- och 1930-talet hade täta kontakter med sovjetiska företrädare. Även brev (censurerade av sovjetiska myndigheter) från svenska emigranter upprätthöll kontakterna mellan Norrbotten och sovjetstaten. Dessutom skrev tidningen *Norrskensflamman* flitigt artiklar om "Drömlandet" under den här perioden. Genom dessa kanaler tillgodosågs intresserade sympatisörer med information om Sovjetunionen, om hur ett kommunistiskt samhälle skulle se ut och hur man skulle bemöta "kapitalistiska fiender". Mycket av den här informationen stämde dåligt överens med de återvändande emigranternas berättelser. Under de här årtiondena torde således sovjetsympatisörernas uppfattning om de återvändande emigranterna uppstått och slagit rot.

Jag anser att en stor del av svaret på varför bemötandet av de återvändande emigranterna såg ut som det gjorde står att finna i det sovjetiska historiebruket och sovjetideologin. Att sovjetideologin på olika sätt presenterades för svenska sovjetsympatisörer är utom tvivel. Det sovjetiska historiebruket kom dem till del mer indirekt, genom exempel i tidningar och från ledande kommunistiska politiker om hur man handskas med historiska företeelser. Att lämna en analys av dessa två

viktiga delar av sovjetsamhället därhän har tyvärr förekommit i alltför hög utsträckning i många arbeten som rör någon del av sovjetkommunismen. Hur såg då det sovjetiska historiebruket och sovjetideologin ut? Själva grundtanken i sovjetideologin, som vilade på en marxistisk grund, kan sammanfattas med att det endast fanns en ”rätt” väg mot en kommunistisk framtid. De som inte ställde sig bakom denna gjorde, enligt ideologin, inte anspråk på sanningen, utan led istället av ”falskt medvetande”. Nära sammankopplat med detta var en ”objektiv historisk nödvändighet”, som rättfärdigade sovjetiska makthavares beslut och handlingar. I Sovjetunionen brännmärktes och förföljdes människor som inte följde den här vägen.

Vad det gäller det sovjetiska historiebruket så är det några punkter som är speciellt viktiga för förståelsen av hur den formade attityden mot de hemvändande emigranterna. Visserligen uppvisar historiebruket skillnader under sovjetepoken, men i olika grad var det dogmatiskt, såtillvida att odiskutabla fakta och inte de analytiska sambanden tillmättes den största betydelsen. Framträdande i historiebruket var även motsatser där historiska företeelser delades upp i gott och ont, svart och vitt och ställdes mot varandra, vilket inte lämnade någon plats för kompromisser. Dessutom kan historiebruket kategoriseras som allomfattande, där alla historiska företeelser inlemmades i en speciell tolkningsram där pluralism inte tilläts.

Det är inte svårt att se det nyss nämnda innehållet i sovjetideologin och historiebruket i överförd bemärkelse hur de svenska sovjetsympatisörerna bemötte de återvändande emigranterna och deras berättelser. Det tål att betonas att dessa punkter angående historiebruket och kärnan i sovjetideologin naturligtvis inte på något sätt rättfärdigar den omilda behandlingen av de återvändande emigranterna. Däremot ges här en ytterligare aspekt och förklaringsgrund, som jag menar är nödvändig i en beskrivning av företeelser som relaterar till sovjetkommunismen. Jag menar således att grunden till behandlingen av återvändande emigranter och deras berättelser inte står att finna i den svenska inrikespolitiska situationen, utan i sovjetideologin och det sovjetiska historiebruket. Detta resonemang kan tyckas självklart, men exemplen är många där de här viktiga aspekterna förbisetts. Den största anledningen till varför detta ignorerats torde vara att sovjetsystemet använts som ett slagträ i den politiska debatten, där resultatet av systemet varit av betydligt större intresse än dess grund. Det räcker således inte med att peka på felaktigheter, brister och orätter, (i det här fallet hos svenska sovjetsympatisörer), utan man bör samtidigt intressera sig för och analysera dess grund.

Det här problemet är näppeligen reserverat för just behandlingen av de återvändande svenska sovjetemigranterna. I studier med kopplingar till Sovjetunionen i allt från synen på historieförfälskning till bilden av andra världskriget måste sovjetideologin och dess historiebruk tas i beaktande. Utan ett sådant förhållningssätt får analyserna lätt en nedsättande och fördömande ton, vilket inte vidgar förståelsen.

Referenser

- Eneberg, Kaa, 2003, *Förnekelsens barn*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
 Eneberg, Kaa, 2000, *Tvingade till tystnad*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
 Karlsson, Klas-Göran, 1999, *Historia som vapen. Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995*. Stockholm: Natur och Kultur.

”Det måste väl vara bättre att granska sin historia än att måla över den?”

Petronella Björn

Det är nu snart elva år sedan ett fredsavtal slöts mellan katoliker och protestanter på Nordirland, men spåren efter konflikten är ännu tydliga i huvudstaden Belfast. I de buffertzoner där protestanter och katoliker under konfliktåren levde tillsammans byggdes det under 1970-talet upp murar som skulle skilja protestanter och katoliker åt. Idag har arbetet med att riva murarna påbörjats och shoppingcenter byggs upp i de gamla oroszonerna, men några av murarna står kvar i väntan på att rivras. Genom att låta människor handla tillsammans skall de mentala murarna rivras. Först därefter kan man riva dem i betong. Murarna står kvar som monumentala minnen av den blodiga historien, och att riva dem anser jag är bara att skrapa fernissan av det förflutna; det kollektiva minnet av händelserna kommer ändå att finnas kvar. På husgavlar finns stora väggtäckande bilder som man bara hittar i Belfast. Det är våldsromantiska skildringar av konflikten och motiv som skildrar kampen om historien och rätten att dela en historia. De mest våldsromantiska bilderna håller på att bytas ut eller målas över, men, som Joachim Vogel uttryckte det i ett resereportage i SVT:s program Gokväll den 12 mars 2009, det måste väl vara bättre att granska sin historia än att måla över den?

Risken med att inte granska

I kampen om historien kan man använda sig av bilder och monument för att rättfärdiga historiska anspråk eller olika politiska ideologier från de styrande skikten. I boken *Historia som vapen* hävdar Klas-Göran Karlsson att bilder av det förflutna påverkar grupper och individer i ett samhälle och därmed också blir faktorer som påverkar hela samhällsutvecklingen. När ett samhälle är under förändring kan historiska anspråk och olika typer av historiebilder bli ett problem. Det kollektiva minnet lagrar nämligen inte bara sådant vi själva upplevt utan också det som vi ärvt från tidigare generationer och för över till nästa generation (Karlsson 1999: 12f.). Roger Johansson framhåller i sin bok om Ådalen 1931 att bilder också kan tolkas som ett begrepp. En händelse som blir en markör eller ett vägskäl i den vidare samhällsutvecklingen hanteras i historieskrivningen som en begreppsbild, t.ex. bilden av Ådalen. Hur den bilden kommer att leva kvar i det kollektiva minnet beror mycket på hur och av vem den skildras (Johansson 2001: 25–27).

Konflikten på Nordirland blommade åter upp när en utbrytargrupp ur IRA, Real IRA, attackerade en brittisk arméförläggning den 7 mars 2009. Två brittiska soldater sköts till döds och fyra personer skadades. Real IRA tar på sig ansvaret för dådet. Ledare för samlingsregeringen med unionistpartiet DUP och representanter för Sinn Féin, IRA:s politiska gren, ser attacken som ett angrepp på fredsprocessen och fördömer det inträffade. Attacken beskrivs som den värsta sedan fredsavtalet undertecknades 1998. Folket på Nordirland har bestämt sig för att bevara freden och vill inte återgå till gamla tider. Onsdagen den 11 mars, bara några dagar efter attacken, demonstrerade protestanter och katoliker sida vid sida för att visa att majoriteten av dem står enade och stöder fredsprocessen. Jens Littorin skriver samma dag i en artikel på Dagens Nyheters nätupplaga att ”även om den stora majoriteten på Nordirland motsätter sig våldet finns det en minoritet som försöker underblåsa det. Färskt klotter på Belfasts murar visade uppmuntran för utbrytargrupperna, och någon hade under onsdagen eldat upp blommor som personer lagt på en gata för att hedra

den mördade polismannen.” Man kan här tänka sig att det från statsmaktens sida finns en vilja att måla över detta klotter i väntan på att denna del av muren skall rivras. En risk finns då, anser jag, att man kan underblåsa den känsla av minoritet och utanförskap som eventuellt leder till nya attacker.

Rätten att granska

Jag hävdar att bilder av historien måste granskas av historiker för att förhindra att de förvanskas. För om de inte granskas av historiker eller om vissa bilder blir övermålad finns risken att exempelvis media eller organisationer med särskilda intressen väljer bilder som förtydligar vissa händelser. Vem har rätt att göra det urvalet? Flera historiker använder sig av termen historiskt minne. Johansson talar om historiskt minne som vår uppfattning av vad som utspelat sig. Om man retuscherar det minnet kan enskildheter bli klarare än vad de var vid den ursprungliga upplevelsen (Johansson 2001: 26, 82). Karlsson är inne på samma spår och menar att minnas är att återvinna historien. Likheten mellan historia och kollektivt minne består i att det ”finns en social och kulturell kontext som avgör vad som är värt att återvinna”, men också i hur man ska återvinna historien samt vad som ska stanna kvar i ”glömskans dunkel” (Karlsson 1999: 31). I förmedlandet av bilder, både som begrepp och rent faktiska, fyller historikern en viktig funktion. Vilken bild som ska visas eller vilken berättelse som ska återges bestäms många gånger av historikerns, eller berättarens, eget kollektiva historiska minne och därmed hennes eller hans historiemedvetande. Därför finns det inte en bild av en händelse, utan flera. I en tid av förändring träder historiens underströmmar fram, de som skapar och återskapar en egen klasskultur, och tvingar fram ställningstaganden från det övriga samhället därför att historia som nedtecknade berättelser inte alltid är synlig (Johansson 2001: 43). Därför måste alla sidor eller bilder av historien bli synliga för alla grupper, oavsett om man tillhör de styrande i samhället eller en subkultur i förändring. Hur man sedan väljer att synliggöra historien eller hur man väljer att använda den blir nästa fråga eftersom ”den historiska kunskapen i sig själv inte förändrar världen, medan däremot människors bruk av den kan göra det” (Karlsson 1999: 26).

Granskning innebär att man får en bredare bild av historien

Reaktionerna på dödsskjutningarna på Nordirland den 7 mars 2009 kan tolkas utifrån ett kortare och längre perspektiv. I det korta perspektivet, som vi inte helt sett verkningarna av ännu, resulterar de förhoppningsvis i fängelsestraff för de inblandade men också ett nytt avstamp i fredsprocessen och det arbete som politikerna i samstyret är måna om att få fortsätta. Det har också visat sig i fredsaktioner och demonstrationer mot våldet. I ett längre perspektiv kan man peka på betydelsen av att folket har skrivit in sig i en större historia; ideologiska utgångspunkter och historieskrivning har flätats samman. Folket använder sig här av olika bilder, mentala och monumentala, för att förmedla en historia till eftervärlden, eller, för att använda Johanssons ord, ”Vissa händelser får ett starkt symbolvärde genom att de förmår svara på vårt behov av att se mening och sammanhang i en verklighet som annars kan framstå som både ogenomtränglig och fragmentarisk” (Johansson 2001: 27). Själva utformningen av demonstrationen och reaktionerna efter attacken kommer också att på längre sikt skapa ett slags tolkning inför eftervärlden. Fotografier och berättelser förmedlar en bild av män och kvinnor som står enade, en bild av fredskampens Nordirland i mars 2009. Byt inte ut den mot någon tidigare bild utan låt bägge bilderna existera i en samverkan för att få en bredare bild av historien! En historia som alla kan identifiera sig med.

Referenser

Johansson, Roger, 2001, *Kampen om historien: Ådalen 1931. Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931-2000*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg.

Karlsson, Klas-Göran, 1999, *Historia som vapen*. Stockholm: Natur och Kultur.

<http://www.dn.se/nyheter/varlden/soldater-ihjalskjutna-i-nordirland-1.815837> avläst 2009-03-17.

<http://www.dn.se/nyheter/varlden/tusentals-demonstrerade-mot-valdet-1.818647> avläst 2009-03-17.

Vems röst?

Ida Al Fakir

Ligger historieforskningens värde i dess innehåll eller bestäms värdet utifrån vem som producerar innehållet? Är kunskap sprungen ur ett "inifrånperspektiv" mer giltig än den som producerats av någon "utomstående"? Diskussionen om vems röst som hörs och vems historia som skrivs är högaktuell. Den utgör en viktig del i den ständigt pågående "Kampen om Historien". De senaste decenniernas utveckling inom historievetenskapen har inneburit en breddning och en diversifiering av teorianvändning och forskningsområden. Bland annat anläggs intersektionella och postkoloniala perspektiv på såväl "gammalt" som nytt källmaterial och bildar grund för nya infallsvinklar på sedan länge diskuterade historiska problem. Tidigare osynliggjorda, förbisedda och marginaliserade minoritetsgruppers historier har nu förlänats plats på historiens upplysta scen. Men vem är det som skriver dessa historier? Spelar det någon roll vems röst det är vi hör så länge rösten talar om de "rätta" problemen?

Frågorna som väcks är angelägna men svåra att besvara. De rör komplexa och i viss mån subjektiva begrepp som identitet, representativitet och autenticitet. Vem ska och kan skriva aboriginernas, samernas, indianernas, romernas historier? Måste man *identifiera sig* som tillhörande gruppen för att kunna göra anspråk på att skriva *representativ* historia? Eller är det möjligt att producera historisk kunskap som minoritetsgrupper kan identifiera som sin, som kan ses som representativ för åtminstone delar av gruppen, utan att själv identifiera sig eller identifieras som tillhörande en minoritetsgrupp? Bland en del forskare med minoritetsbakgrund kan det synas självklart att "riktig" kunskap endast kan nås genom personlig erfarenhet av och delade villkor med minoritetsgruppen. Denna identitet förutan saknar man de "glasögon" som behövs för att se det unika och/eller det avvikande. Den kanoniserade litteraturforskaren Edward Said (som tillhörde en arabisk/palestinsk minoritet i USA) detroniserar i sin bok *Orientalism* de västerländska forskare, författare och politiker som han menar har konstruerat en verklighetsfrånvärd bild av Orienten och orientalen. Men, menar Said, orsaken ska inte sökas i deras västerländskhet eller i en frånvaro av *äkta förståelse* för Orienten – insider-perspektivet är inte alltid överlägset outsider-perspektivet.

I Australien utgör aboriginernas historia ett stridsfält i den nationella historieskrivningen. Debatten kallas för The History Wars och är i hög grad politiserad. Kombattanterna, bestående av vita intellektuella australier, inordnar sig på en höger-vänsterskala. Aboriginer är generellt sett inte delaktiga i denna Kamp om Historien utan har reducerats till politiskt slagträ. Marginalisering och diskriminering blir en politisk fråga snarare än ett nationellt historiskt arv, vilket möjliggör fortsatt förnekelse av Australiens koloniala förflutna. Men för att Kampen ska leda till förändring bortom nästa val är det viktigt att även aboriginer ännu slagfältet. På så sätt kan konfliktens natur ändras, den kan bli en katalysator för fred, menar den australiensiska historikern och aboriginen Vicki Grieves. Hon beskriver den vita australiensiska nationalstatens syn på aboriginer som tomma behållare som ska fyllas med västerländsk kunskap utan något eget att bidra med till nationens intellektuella liv. Grieves ser sig i egenskap av aborigin som fångad i den västerländska epistemologins hegemoniska kolonialism; aboriginska intellektuella måste fortfarande kämpa för att göra sin röst hörd. Två argument för representativitet kan utläsas i den australiensiska debatten: Det ena rör den aboriginska intellektuella kunskapens specifika förklarande funktioner, opåver-

kad av västerländsk epistemologi och pedagogik och med bevarade andliga och heliga dimensioner. Det andra bygger på att forskare tillhörande den vita majoriteten inte kan frigöra sig från det västerländska koloniala kunskapsarvet och traditionen, och därmed reproduceras och förstärks de förtryckande mekanismer som ofta är tänkta att motarbetas.

Även andra forskningsfält brottas med representationsproblematiken. Till exempel påpekar etnologen Gregor Dufunia Kwiek, som själv tillhör en romsk minoritet, att minoritetsskapet kan leda till att en forskare automatiskt men oförtjänt utses till expert. Han exemplifierar med en akademiker i USA som sent i karriären fick vetskap om sina indianska förfäder. Hon hade därmed både de vetenskapliga verktygen och det etniska ursprunget, och utsågs till en auktoritet på området utan att egentligen ha någon erfarenhet som indian. Omvänt blir det problematiskt när en utomstående forskare strävar efter att ge en representativ bild av en etnisk minoritet, men använder sig av källor som samlar information utifrån vissa begränsade sociala omständigheter. Ett exempel på detta är etnologen Karl-Olov Arnstbergs försök att ringa in den romska kulturen genom att analysera material hämtat från Socialstyrelsen, i vars arkiv huvudsakligen personer med sociala och/eller ekonomiska problem hamnar. Chansen att bland dessa dokument finna självförsörjande och framgångsrika romer är således ganska små, och slutsatser som dras om den ”romska kulturen” utifrån dokumenten blir förvrängda.

För historikern är frågan om representativitet nödvändig att förhålla sig till och reflektera kring. Detta gäller oavsett forskningsområde, men i synnerhet om man i sin forskning berör marginaliserade och/eller minoritetsgrupper. Samtidigt kan frågan leda fel, då representativitet i någon mån är ouppnåeligt. Den som i ena sakfrågan kan representera en specifik grupp, kan i nästa fråga vara orepresentativ på grund av kön, etnicitet, kultur, klass, generation, religion etcetera. Att sträva efter representativitet kanske i själva verket är ett lönlöst företag, men vad ska man i så fall göra? En möjlig väg kan vara att göra själva kunskapsproduktionen mer genomskinlig, det vill säga att historikerns – producentens – bakgrund och bevekelsegrunder lyfts fram som en del av den vetenskapliga processen. Om utgångspunkten är att objektiv sanning inte existerar, men att historisk kunskap ändå går att nå utifrån den enskildes horisont och i diskussion med tidigare forskning, då kan man konstatera att den individuella historikerns roll är förhållandevis framträdande. Är det då inte bättre att låta historikern bli en självklar del av sin berättelse? I nordamerikansk forskning är det inte ovanligt att läsa författarpresentationer och förord där forskaren beskrivs som exempelvis *feminist historian* eller att utgångspunkten för studien varit att skriva *anti-racist history*. Detta är svårare att föreställa sig i en svensk akademisk kontext, men kanske kan den amerikanska formen av öppenhet och konkreta ställningstaganden fungera som en katalysator i den till synes olösliga problematiken kring representativitet?

Mot argumentet att representativitet inte är möjligt eller ens eftersträvansvärt inom historieforskningen kan hävdas att representation i grund och botten är en kvantitativ snarare än kvalitativ fråga. Det skulle således vara mängden praktiserande aboriginska eller romska historiker som spelar roll, och inte den individuella romska eller aboriginska forskarens resultat. Detta håller även jag för sant – kvantitativ representation är utan tvekan viktigt inte minst för att levandehålla ett kritiskt vetenskapligt samtal. En forskare med minoritetsbakgrund ses ofta, vare sig hon/han vill, som representativ för sin grupp, vilket också kan implicera en automatisk auktoritet i sakfrågor, något som diskuterats ovan. Men liknande problematik kringgås om det finns en mängd forskare från samma minoritetsgrupp som kan kritisera varandras forskning och med detta skapa en sorts diversifierad representativitet som tar hänsyn till intersektionella mekanismer. Kvantitet kan

på detta sätt sägas borga för kvalitet genom att främja ett livaktigt och mångröstat kritiskt samtal. Med detta är inte sagt att varje individuell forskare med bakgrund i en minoritetsgrupp bedriver *bättre* forskning inom och om sin grupp än vad en forskare tillhörande majoriteten gör, eller att denna forskning automatiskt åstadkommer mer för gruppens sociala, kulturella, politiska och ekonomiska status. Enligt samma resonemang kan man fastslå att den utomstående forskarens förmodade utanförskap, tvärtemot vad somliga hävdar, inte medför en ”klarare” blick på minoriteten.

Kanske är det så att representativitet inte bör eftersträvas av den enskilde forskaren därför att det, på samma sätt som det är omöjligt att skildra en slutgiltig och sann historia, aldrig är möjligt att skildra *allas* historia? Det viktigaste skulle då inte vara den etniska, sociala, kulturella, geografiska eller politiska representativiteten, utan att tolkningsrätten och tolkningsfriheten läggs i läsarens händer genom ett synliggörande av den producerade kunskapens själva fundament. Det vill säga att historikern, innan hon/han ger sig i kast med *Vad, Hur och Varför*, besvarar frågan *Vems röst?*

Referenser

- Arnstberg, Karl-Olov, 1998, *Svenskar och zigenare: en etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns*. Stockholm: Carlsson.
- Dufunia Kwiek, Gregor, 2009, ”Romani Studies & its Missing Elements” opublicerat paper presenterat på Stockholm International Conference on the Discrimination and Persecution of Roma, Sinti and Travellers. Stockholms universitet, 5–7 mars 2009.
- Grieves, Vicki, 2008, ”The ’Battlefields’: Identity, Authenticity and Aboriginal Knowledges in Australia” i Minde, Henry (red.) *Indigenous peoples: self-determination, knowledge and indigeneity*. Delft: Eburon.
- Macintyre, Stuart & Clark, Anna, 2004, *The history wars*. New ed. Melbourne: Melbourne University Press.
- Said, Edward W., 1993, *Orientalism*. Stockholm: Ordfront

Om HumaNetten HumaNetten kom till för att förverkliga ett av målen i institutionens Verksamhetsplan och kvalitetsprogram för läsåret 1997/98, nämligen att göra texter producerade vid institutionen tillgängliga för en större läsekrets. Dessutom innehåller HumaNetten recensioner av nyutkommen litteratur och utrymme för debatt. HumaNetten utkommer höst och vår.

Bidrag skickas som Word- eller RTF-dokument till redaktionen (se e-post nedan). Redaktionen förbehåller sig rätten att kvalitetsgranska och refusera insänt material.

© respektive författare. Det är tillåtet att kopiera och använda material ur HumaNetten för forskningsändamål om källan anges. För övriga ändamål kontakta författaren.

För artikel- och författarregister, se www.vxu.se/hum/publ/humanetten/

Redaktionsråd under 2009:
universitetslektor Hans Hägerdal (tf redaktör)
fil.dr Per Stille
doktorand Emma Tornborg

Kontakt: e-post till borje.bjorkman@vxu.se

Postadress, telefon- och telefaxnummer:
Institutionen för humaniora, Växjö universitet, 351 95 VÄXJÖ
Tel 0470-70 80 00 (vx)
Fax 0470-75 18 88

Senaste nytt i institutionens skriftserier

För frågor om Växjö University Press, abonnemang på Acta Wexionensia, eller köp av enskilda volymer, kontakta:

Kerstin Brodén, redaktör på Växjö University Press

E-post: Kerstin.Broden@vxu.se

Telefon: 0470-708267.

För tidigare nummer av Scripta Minora se www.vxu.se/hum/publ/scriptaminora/

Observera att författarnamn och artikelrubriker också är **klickbara länkar!**

- Acta Wexionensia** **Johan Sahlin**, Om Kyrklundheten. Värde, kunskap och skrivande i Willy Kyrklunds *Om godheten*. Ellerströms förlag 2008. Doktorsavhandling i Litteraturvetenskap.
- Lennart Karlsson**, Arbetarrörelsen, Folkets Hus och offentligheten i Bromölla 1905-1960. Acta Wexionensia. Nr 166/2009. Doktorsavhandling i historia. ISBN: 978-91-7636-645-5.
- Martin Estvall**, Sjöfart på stormigt hav – *Sjömannen* och *Svensk Sjöfarts Tidning* inför den nazistiska utmaningen 1932-1945. Acta Wexionensia. Nr 168/2009. Doktorsavhandling i historia. ISBN: 978-91-7636-647-9.
- Cecilia Axelsson**, En meningsfull historia? Didaktiska perspektiv på historieförmedlande museiutställningar om migration och kulturmöten. Acta Wexionensia. Nr 169/2009. Doktorsavhandling i historia. ISBN: 978-91-7636-648-6.
- Ann-Kari Sundberg**, Le poids de la tradition. La gestion professorale de l'altérité linguistique et culturelle en classe de FLE. Acta Wexionensia. Nr 174/2009. Doktorsavhandling i franska med didaktisk inriktning. ISBN: 978-91-7636-657-8.
- Övrigt, Växjö University Press** **Vasilis Papageorgiou** (red.), Blåser luft i fåglar. Kreativt skrivande i Växjö. Lagerkvist-serien 5. Växjö University Press 2009. ISBN 978-7636-643-1.
- Licentiatavhandlingar** **Gunnel Holmér**, Kosta glasbruk – en etnisk smältdegel?: Arbete och arbetskraftsinvandring 1943-1973. [<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:vxu:diva-5435>]
- Ewa Bergh Nestlog**, Perspektiv i elevtexter: Skriftligt argumenterande i grundskolans mellanår [<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:vxu:diva-5023>]

Tidigare nummer av HumaNetten

- Höstnumret 2008 ställer frågan om samerna tillhör den svenska historien samt försöker höra den Andres röst bakom kolonialismens slöjor.
- Vårnumret 2008 behandlar såväl dagens miljöaktivism som (förra) sekelskiftets intellektuella ideal och en ny läsning av Beckett's Tystnaden.
- Vår och Höst 2007 är ett dubbelnummer som spänner mellan Carl von Linné och Vic Suneson, mellan intermedialitet och historiemedvetande
- Höstnumret 2006 handlar bl.a. om vägarna till ett akademiskt skriftspråk och om slavarna på Timor.
- Vårnumret 2006 gör nedslag i vietnamesisk historia, i indisk och sydafrikansk litteratur samt ger en posthum hyllning till Jacques Derrida.
- Höstnumret 2005 gör nedslag i vietnamesisk historia, i indisk och sydafrikansk litteratur samt ger en posthum hyllning till Jacques Derrida.
- Vårnumret 2005 handlar bl.a. intertextualitet i poplyriken, Stieg Trenter och ett yrke i förändring.
- Höstnumret 2004 tar en titt på tidningarnas familjesidor, den kanske gamla texten Ynglingatal och den nya användningen av verbet äga.
- Vårnumret 2004 för oss på spännande litterära vägar.
- Höstnumret 2003 rör sig fritt över horisonten, från Färöarna till Lund, från tingsrätter till tautologier.
- Vårnumret 2003 är ett blandat nummer där vi bl.a. bevistar en internationell konferens om sexualitet som klassfråga och möter idrottshjälten Gunder Hägg.
- Höstnumret 2002 behandlar etniska relationer.
- Vårnumret 2002 ägnas helt och hållet åt temat genus.
- Höstnumret 2001 domineras av texter från årets Humanistdagar och från ett seminarium om historieämnets legitimitet.
- Vårnumret 2001 försöker svara på frågan: "Where did all the flowers go?"
- Höstnumret 2000 gör oss bekanta med en filosof, en överrabbin och en sagoberätterska.
- Vårnumret 2000 diskuterar frågor kring historiens slut, litteraturvetenskapens mening, översättningar och den moderna irländska romanen.
- Höstnumret 1999 speglar årets Humanistdagar vid Växjö universitet.
- Vårnumret 1999 rör sig såsom på vingar och berättar om nyss timade konferenser i Paris och Växjö.
- Höstnumret 1998 Här går det utför! Såväl med svenskan i Amerika och den tyska litteraturen i Sverige som med Vilhelm Mobergs sedebetyg.
- Vårnumret 1998 bjuder på en 'lycklig humanistisk röra' av europeiska författare, svenska lingon i fransk tappning och stavfel(!).
- Höstnumret 1997 speglar årets Humanistdagar med temat Möten Mellan Människor.